

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования и науки Республики Марий Эл

Отдел образования Администрации Моркинского района

МОУ "Коркатовский лицей "

Подписан: Анисимов
Александр Васильевич
DN: C=RU,
OU=директор, O="МОУ
""Коркатовский
лицей""", CN=Анисимов
Александр Васильевич,
E=korkat.lic@mari-el.go
v.ru
Основание: Я являюсь
автором этого
документа
Местоположение:
место подписания

УТВЕРЖДЕНО

Директор

Анисимов А.В.

Приказ №52 от 29.08.2026

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Родная (марийская) литература»

для обучающихся 5-9 классов

д.Коркатово 2026г

V КЛАСС (35 шагат)

Лудаш да тунемаш – 24 шагат

Шке семын лудаш да канашаш – 5 шагат

Йылме лывыртыме паша – 4 шагат

Ешартыш жап – 2 шагат

Ончылмут

Сылнымутан литератур – мут искусство. Лудшыен да книга. Йöратыме произведений, автор. Тунемме книга да тудын геройжо-влак.

Литератур теорий: сылнымутан литератур – мут искусство. Калык ойпого (5 шагат)

Калык ойпого – калык чон поянлык. Тудым каласкалыше да по-гышо-влак. Калык ойпогын шарлымыже.

Калыкмут

Калыкмут – калыкын уш-акылжым, илыш опытшым келгын почын пуышо сылне ой. Тудын тематикыже. Калыкмутын шоны-машым тичмашын, иктешлен да раш каласымыже, ойым аклаш ку-чылталтмыже, туныктен каласыме вийже да айдеме илышын түрлө йыжынлажым авалтымыже. Ожнысо да кызытсе паша, элым йöратыме да аралыме, айдеме илыш да койыш нерген калыкмут-влак.

Тушто

Туштын посна предметым але пүртүс кончышым сылнын туш-тен каласыше, калыкын аллегорий сынан шонымашыжым кумдан почын ончыктышо вийже. Паша, пүртүс вий, вольык да янлык нерген тушто-влак.

Калык пале

Кугезе марийын пүртүс кончышым, игече вашталт толмым тўткын эскерен шогымыжын калык палым шочыктымыжо. Пүртүс да айдемын койыш-шоктышыж дене кылдалтше калык пале-влак.

Ойöрö

Ойöрön кугезе марий калыкын мунло илыш-йöлаж дене кыл-далтмыже да ойыртемайтше философийжым, илыш педагогикыжым да ю туныктымашыжым самырык тукумлан почын ончыктымыжо.

Калык ойпогын тыгыде жанржын чоналтмыже, сылнылыкше, йылме ойыртемыже.

Йомак

Лудаш да тунемаш

«Ший пўян Ший Пампалче» (2 шагат)

Йомакысе тўн геройын – Пампалчын – ойыртемайтше койыш-шоктышыжо, сын-кунжо. Моло герой-влакын койышышт.

Йомакын тўн шонымашыже. Айдемын шке пиал, порылык верч кучедалмыже. «Осал» да «поро» концеп-влакын рашемдалтмышт.

Йомакын юзо тўсшö, йылме ойыртемыже.

Литератур теорий да историй: калык ойпого (фольклор). Фольклорын жанрже-влак.

Янлык нерген, юзо да илыш -йöла дене кылдалтше йомак-влак. Йомакысе герой-влак.

Сюжет. Фольклор произведений-влакын ойыртемайтше йылмышт да чоналтмышт.

Шке семын лудаш да канашаш (1 шагат)

Марий да родо-тукум калык-влакын йомакышт: «Чоя шоншо», «Йорло ден поян изак-шоляк» (марий калык йомак-влак), «Кузе ку-печ кечым петыраш шонен» (удмурт калык йомак), «Меран» (манси калык йомак).

Литератур йомак (3 шагат)

Лудаш да тунемаш

Пет. Першут. «Кутко сўан» (2 шагат)

Йомак гоч калыкын келшен илымыжым, пиалжым, тыныс илышым арален кертмыжым ончыктымаш. Йомакысе персонаж-влакын койыш-шоктышышт. Марий илыш-йöла.

Почеламут формо дене возымо йомак. Йомак-поэмыште фольклор традиций (чоналтмыже, герой-влакын образышт, теме, тўн шонымаш, йылме ойыртемы).

Йомакым каласкалышын (повествовательнын) образше. Литератур теорий да историй: литератур йомак. Автор. Повествователь. Чын илыш кончыш да фантастике. Теме. Тўн шонымаш.

Шке семын лудаш да канашаш (1 шагат)

К. Беляев. «Кё тыгай патыр?»

Б. Данилов. «Тўняште мо эн писе, патыр да мастар?» М. Илибаева. «Кож ден лапчык пыл».

Н. Ильяков. «Марья дон Тарья».

Макс Майн. «Айдар» (йомак-пьесе).

Осмин Йыван. «Маска мўй».

А. Филиппов. «Сийшовыч».

Г. Тукай. «Таргылтыш».

Монгыштё лудаш темлыме книга-влак

Г. Андерсен. Чинче ўдыр. – Йошкар-Ола, 1953.

Т.Е. Евсеев. Калык ойпого. – Йошкар-Ола, 1994.

Изи патыр: Финн-угор калык йомак-влак / А.Я. Спиридонов. – Йошкар-Ола, 1998.

А.Е. Китиков. Марий калык тушто-влак. – Йошкар-Ола, 1998.

А.Е. Китиков. Калыкмут. – Йошкар-Ола, 1998.

А.Е. Китиков. Марий калык модыш. – Йошкар-Ола, 1998.

М.К. Илибаева. Шўдё йолташ. – Йошкар-Ола, 2006.

Марий калык ойпого антологий / В.Т. Михайлов ямдылен. – Йошкар-Ола, 2012.

Марий калыкын йомакше, ойлымашыже, туштыжо, тошто мутшо, мурьжо / В.М. Васильев чумырен. – М.: ССР Ушем калык-влак рўдё савыктыш, 1931.

А.С. Пушкин. Йомак-влак / А. Иванова кусарен. – Йошкар-Ола, 1999.

Сказки горных мари: Свод марийского фольклора / Сост. В.А. Акцорин. – Йошкар-Ола, 1995.

Сказки луговых мари: Свод марийского фольклора / Сост. С.С. Сабитов. – Йошкар-Ола, 1992.

А.Ф. Федоров. Юзо тоя. – Йошкар-Ола, 1998.

Чалай Васлий. Ямет ден Тоймет. – Йошкар-Ола, 1966.

Юзо тўня = Волшебный мир / А.М. Юзыкайн чумырен. – Йошкар-Ола, 2002.

МАРИЙ СЫЛНЫМУТЫН ТЎНАЛТЫШ ОШКЫЛЖО (7 шагат)

С. Чавайн. Марий литературлан негызым пыштыше сылнымут мастар (2 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Поэт лўмем кузе лекте». «Ото»

Марий сылнымутан литературышто Поэтын шочмыжо. С.Г. Чавайнын тыршен тунеммыже, калык ойпого деке шўманмыже, ту-дым шке творчествоштыже устан кучылтмыжо. Сылнымутан кни-ган да калык ойпогын ончыкылык писательным шкегыч возаш кумыландымышт. Икымше марла почеламутын шочмыжо. Поэт – калыкын ончыльенже, илышым келгын умылышо гражданин.

«Ото» почеламут. Авторын пўртўс да айдеме илышын нравственный сынжым романтический шўлыш гоч почын пуымыжо. Почеламутын аллегорий сынже.

Н. Мухин. Шочмо калыкым, поян пўртўсым, уста еным моктышо поэт (2 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Ото»

Почеламутышто отын символ сынан образше. Поэтын пўртўсым орлыкан шемер кресаньыкын шинчаж дене ужын сўретлымыже. Произведенийын сылнылык ойыртемже.

«Кайык-влак», «Йолагай ден Пулагай»

Авторын марий калык ойпого традицийлан энгертымыже. Почеламут-влакын нравственный негызышт, чоналтме ойыртемашт.

Г. Микай – марий сылнымутышто басне жанрлан негызым пыштыше поэт-баснописец (2 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Маскаиге», «Пормо» Баснылаште вольыкын, янлыкын да насекомыйын образышт.
«Маскаиге» басныште маскаигын образше гоч шкем гына
йӧратыше, ача-ава помышеш нимогай ойгым ужде кушшо, ылышым палыдыме, молын
ойгым умылыдымо еным сӱретлымаш.

«Пормо» басныште пашам йӧратыдыме, ең пӱжвӱд дене илаш тыршыше айдемын тӱсшӧ.
Осал койыш ваштареш кучедалмаште чынын сенымыже, калыкын вий-куатше.
Туштымой (аллегорий) – айдемын посна койышыжым сӱретлыме йӧн.

Басныште калык уш-акылым, ылышумылымашым ончыктымаш. Тудын фольклор
негызше, почеламут формыжо, чоңалтмыже. Басныште мораль да тудын верже.

Г. Михайын басныже-влакын йылме ойыртемашт.

Г. Михай да И.А. Крылов.

Литератур теорий: басне нерген умылымаш. Эзоп йылме.

Сюжет. Туштымой. Мораль. Таңастарымаш. Юмор да сатир.

Шке семын лудаш да кангашаш (1 шагат)

В.М. Васильев (Ӱпымарий). «Пырыс ден шыл», «Пырыс ден коля».

С. Вишневский. «Порым ыштен», «Шоншо ден Имне», «Пун-дыш».

Г. Михай. «Шына», «Ӱвыра», «Корак», «Пире», «Пырыс».

Н.С. Мухин. «Шочмо-кушмо мландем», «Йӱд».

С.Г. Чавайн. «Памаш». «Шошым», «Кенеж».

Мӧнгыштӧ лудаш темлыме книга-влак

Г. Михай. Эрык. – Йошкар-Ола, 1980.

Г. Михай. Маскаиге. – Йошкар-Ола, 1998.

Н.С. Мухин. Пӱртӱс сем. – Йошкар-Ола, 1993.

С.Г. Чавайн. Памаш. – Йошкар-Ола, 1990.

С.Г. Чавайн. Ото. – Йошкар-Ола, 1998.

МАРИЙ СЫЛНЫМУТЫШТО ЙОЧА ТӱНЯ (12 шагат)

М. Шкетан. Йоча тӱням келгын умылышо писатель (3 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Мичун уке ачажат...»

Ойлымашын 1920 ийласе ылыш чынеш негызлалтмыже. Жапын ойыртемжым, калык
ылыш-йӱлам да айдемын койыш-шоктышыжым сӱретлымаште писательын мастарлыкше.
Мичун сын-кунжо, ылыш нелылыкым сенен лекташ тыршымыже, вий-куатше. Йочан
ылыш пӱрымаштыже аван, ял калыкын, Оксийын, Курий ден ватыжын да туныктышын
верышт. Персонаж-влакын нравственный тӱсышт, ылыш ойыртемашт, сын-кунышт,
койыш-шоктышышт. Пейзаж да ойлымашын содержанияйже, событий-влак. Писательын
марий енын ылышыжым да пӱртӱсым ӱретлымаште мастарлыкше. Литератур теорий да
историй: ойлымаш нерген умылымаш. Сюжет. Пейзаж да тудын шуктым сомылжо
(функцийже). Повествований. Описаний.

Шабдар Осып. Писательын йоча годсо ылышыже, ойгыжо да куанже (3 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Тӱшка вий дене» Повестыште айдеме да пӱртӱс теме. Йоча-влакын пӱртӱс лонгаште,
тӱшка пашаште шуаралтмышт. Туныктышо Иван Ва-сильевичын икшыве-шамычын ылыш
опытыштым да ылышумылы-машыштым шарен толмыжо. Пайдале мер пашан самырык
тукумым куштымаште верже. Йоча-влакын сын-куныштым, койышыштым,
кумылыштым, шонымашыштым да событий-влакым почын пуымаште авторын
усталыкше. Произведенийын йылме ойыртемже.

Литератур теорий: портрет. Сылнымут деталь. Геройын койыш-шоктышыжо.

М. Казаков. Поэтын творчествыштыже йоча ылыш (1 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Миша». Почеламутын содержанияйже, патриотизм шӱлышыжӧ.

Мишан койышыжо, сын-кунжо, шочмӧлым йӧратымыже. Са-мырык тукум да шочмӧл.

Почеламутын чоңалтме, сюжет дене ойлымаш деке лишыл ул-мыжо, йылмыже
(таңастарымаш, эпитет, ойсавыртыш-влак, мутын вияш да вончештарыме значенийе).

И. Одар. Калыкын ылыш-йўлажым, койыш-шоктышыжым сайын палыше писатель (2 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Таргылтыш»

Йоча-влакын сын-кунышт, койыш-шоктышышт, ылыш да пўртўс кончыш-влакым умылаш тыршымышт.

Произведенийын калык ойпого да этнографий негызше, мыска-ра сынже, содержанияйым почын пуымаште пейзажын функцийже. Ойсавыртыш, эпитет, танастарымаш-влакын ойлымашын идейный содержанияйжым почын пуымаште рольышт, персонаж-влакын шўм-чон йўлымышт, авторын герой-влак деке кумылжо.

Н. Ильяков. Писатель нерген ой (2 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Латик кролик»

Ойлымаште тарватyme морально-этический йодыш-влак. Ача-ава да йоча-влак кокласе кыл. Самырык тукумым ончен кушты-маште ешын верже. Кочан ушан мутшо. Произведенийын тўн шонымашыже. Текстште калыкмутын верже.

Шке семын лудаш да канашаш (1 шагат)

В. Абукаев-Эмгак. «Йошкар энгер».

К. Васин. «Эчу».

Н. Егоров. «Чарайолан жапем» (повесть гыч ужаш).

М.М. Иванов. «Мичуш».

М. Шкетан. «Яку», «Якшывай», «Патыр шольо-влак».

Шабдар Осып. «Кориш».

Монгыштō лудаш темлыме книга-влак

Н. Егоров. Цāрā ялан жепем. – Йошкар-Ола, 1992.

М. Казаков. Эрикын каникулжо. – Йошкар-Ола, 1966.

М. Казаков. Эх, Ивукшат. – Йошкар-Ола, 1979.

З.Ф. Каткова. Сомсок. – Йошкар-Ола, 1991.

АВА – КАВА (3 шагат)

А. Александров-Арсак. Автор нерген ой (1 шагат) Лудаш да тунемаш

«Тау, авай»

Почеламутын тўн шонымашыже, нравственный сынже. Лирический геройын ава деке кумылжо, тауштымо шомакше. Аван об-разше.

Произведенийын сылнылык ойыртемеже.

З. Дудина. Поэт нерген ой (1 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Авай дене пырля»

Ава – йочалан эн шерге да лишыл айдеме. Тудын дене куанyme да кугешныме кумыл.

Аван икшывылан волгыдо шижмашым, ылыш ўшаным шочыктышо вий-куатше.

Почеламутын йылме ойыртемеже.

Шке семын лудаш да канашаш (1 шагат)

Г. Гадиатов. «Мемнан тукумын ава».

А. Иванова. «Ава кид», «Аваем ош пижым мыланем пидеш».

Н. Ильяков. «Ўвāмлāн».

Д. Исламов. «Авай».

Г.Г. Кармазин. «Ава».

С. Николаев. «Авамлан».

В. Осипов-Ярча. «Ава гай шочмо мланде».

В. Петухов. «Авам».

В. Рееж-Горохов. «Каласе, авием».

ШОЧМО КУНДЕМЫСЕ ПЎРТЎСЫН ВОЛГЫДО СЫНЖЕ (6 шагат)

К. Беляев. Писатель нерген ой (2 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Изи тумо»

Ойлымаште пүртүс теме гоч тукум кокласе кылым сүретлымаш. Илалше енын да йочан койыш-шоктышышт, икте-весе деке кумылышт. Автор-повествовательын Павликин волгыдо ончыкылыкшылан ўшанже. Изи тумын символ сынан образше.

В. Колумб. Поэт нерген ой (1 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Чодыра йомак»

Поэтын марий чодырам, тудын поянлыкшым волгыдо кумыл дене сүретлымыже. Лирический геройын койышыжо, пүртүс деке шижмашыже.

Авторын аллегорий йоным мастарын кучылтмыжо. Произведе-нийын сылнылык ойыртомже.

А. Федоров. Марий пүртүсым да йоча тўням келгын шымлыше писатель (1 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Выле-выле», «Турий», «Шўшпык»

Авторын пүртүс илышым тўткын шымлымыже. Марий кунде-мыште идалыкын тўрлў жапыштыже вашлиялтше кайык-влакын муро йўкыштым, онарыме ойыртемыштым устан почын ончыкты-мыжо.

Шадт Булат. Поэт нерген ой (1 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Ший памаш»

Почеламутышто пүртүсын кумылым нўлтышў вийже, чевер-лыкше, поянлыкше. Чыла чонанын да пүртүсын вашкылышт. Па-маш – пүртүсым, чыла чонаным иктешлыше символ сынан образ.

Литератур теорий да историй: лирический почеламут. Рифме. Лирический почеламутын сылнымут образше. Олицетворений. Эпитет. Метафор. Прозо ден почеламут коклаште улшо икгайлык да ойыртом. Кызытсе марий сылнымутышто пүртүс теме.

Шке семын лудаш да канашаш (1 шагат)

А. Бик. «Шошо лирике».

В. Бояринова. «Чодыраште».

А. Васильев. «Ломбо пеледеш».

В. Изилиянова. «Эр шошым».

Йыван Кырла. «Шошо кече».

Ю. Чавайн. «Март», «Апрель», «Май».

Г. Сабанцев. «Кечыйол тошкалтыш дене».

С. Чавайн. «Кенеж».

Мўнгыштў лудаш темлыме книга-влак

К.И. Беляев. Нўргї тум. – Йошкар-Ола, 1976.

Б.Г. Данилов. Ужар патруль. – Йошкар-Ола, 1964.

А. Мичурин-Азмекей. Чодырасе сўан. – Йошкар-Ола, 1955.

А.Ф. Федоров. Шулдыран танна-влакын мурышт. – Йошкар-Ола, 2004.

А.Ф. Федоров. Онайже воктенак. – Йошкар-Ола, 2007.

Ю.Чавайн. Латкок тылзе. – Йошкар-Ола, 1967.

ШОЧМО ЭЛ – ЧЕВЕР (3 шагат)

С. Вишневский. Шочмо кундемым моктен мурышо поэт (1 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Марий Эл»

Почеламутын патриотизм сынже. Поэтын шочмо калык, шочмо кундем, тудын поянлыкше дене кугешнымыже.

Муро да почеламут: икгайлык да ойыртом.

Произведенийын йылмыже, шонымашым почын пуышо ойсавыртыш-влак.

Надежда Сильби. Чуваш поэтессе нерген кўчык ой (1 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Шўмбел Чуваш мландем»

Лирический геройын шочмо кундем дене кутешныме кумылжо. Почеламутышто кажне айдемылан шочмо-кушмо вер эн лишыл, эн сылне улмо шижмашым шындарымаш.

Шке семын лудаш да кангашаш (1 шагат)

А. Бик. «Марий Эл».

Л. Дербенев. «Йошкар-Ола».

Н. Егоров. «Курык серем – шочмо верем».

М. Емельянов. «Шочмо вер».

А. Канюшков. «Козьмодемьянск».

В. Колумб. «Олаэм».

Сем. Николаев. «Марий чодыра», «Марий луман ола».

В. Панов. «Илышмын эн чеверже».

Мӱнгыштӱ лудаш темлыме книга-влак

К.К. Васин. Ший мундыра. – Йошкар-Ола, 1969.

А.Т. Тимиркаев. Аваэл. – Йошкар-Ола, 2003.

Ушеш тунемаш произведений-влак

А. Александров-Арсак. «Тау, авай» (але З. Дудина. «Авай дене пырля»).

С. Вишневский. «Марий Эл».

М. Казаков. «Миша».

Г. Микай. «Пормо».

С. Чавайн. «Ото».

Шадт Булат. «Ший памаш».

Литератур теорий да историй гыч сведений-влак

Калык ойпого. Фольклор жанр-влак. Янлык нерген, юзо да илыш-йӱла дене кылдалтше йомак-влак. Йомакысе герой-влак. Сюжет. Фольклор произведений-влакын чоналтмышт да ойырте-малтше йылмышт.

- Литератур йомак. Автор. Повествователь. Чын илыш кончыш да фантастике. Теме. Тӱн шонымаш.

- Басне нерген умылымаш. Сюжет. Туштымой. Мораль. Танастарымаш. Юмор да сатир.

Ойлымаш нерген умылымаш. Сюжет. Портрет. Сылнымутысо рашемдыш (сылнымут деталь). Геройын койыш-шоктышыжо. Пейзаж да тудын шуктымсо сомлжо. Повествований. Описаний.

- Лирический почеламут. Рифме. Лирический почеламутын сылнымутысо образше. Олицетворений. Эпитет. Метафор. Прозо ден почеламут кокласе икгайлык да ойыртем.

Пӱртӱс теме кызытсе марий литературышто.

Тунемше ий мучаште мом ыштен моштышаш

- Тӱрлӱ жанран литератур произведенийым умылен лудшаш.

- Произведенийын темыжым, тӱн шонымашыжым рашемдышаш.

- Произведенийым устан лудшаш: логический пералтышым да чарналтышым, ойсемым кучылтшаш, текст дене келшышын ой йо-гыным эскерышаш.

Содержанийым тӱрлӱ йӱн дене каласкалышаш (тичмашын, тӱнжым ойырен, план почеш, герой ден событий-влак акым пуэн, геройын ойырте-малтше койышыжым почын).

Произведенийым лончылымо да образ дене кылдалтше йодыш-влак лан вашмутым пуышаш.

- Текстым ужаш-влак лан шеледен, вуймутым пуэн моштышаш.

- Тӱрлӱ произведенийласе герой-влакын койыш-шоктышыштым танастарышаш, икгайлыкым да ойыртемным муын моштышаш.

Тӱрлӱ авторын ик темылан возымо сылнымутыштым танастарышаш.

- Шке семын лудмо произведений-влакын содержанияштым, герой ден событий-влакым палышаш.

- Тематике да жанр икгайлык негызеш шочмо литературым руш да вес калык литератур дене танастарышаш.

- Планым чонышаш, тӱрлӱ сынан творческий пашам возышаш.

- Ушеш тунемшаш да устан каласкалышаш.

5 класслан марий литератур дене календарно-тематический план

№	урокин темыже	жа п	урокин типше	Урок эртарыме йон	Тергыме йон	Вучымо лектыш	Монго паша	Эртарыме паша	
1.	Сылнымутан литератур нерген умылымаш.	1	У темым тунеммаш	Мутланымаш, лудмаш, тунемме книга дене паша	Сылнын лудмаш, каласкалымаш йодыш ден паша	Сылнымутан литератур да научно-популярный литератур коклаште ойыртемем ужын моштышаш.			
Калык ойпого (5 шагат)									
2	Калык ойпого – калык чон поянлык. Тудым каласкалыше да погышо-влак. Тушто	1	У темым тунеммаш	Беседе, туныктышын ойжо, туштым туштымаш.	Группылан шелалтын, «Фольклор жанр» таблицым икте-весе дене кутырен возымаш, вашла туштым туштымаш.	Калык ойпого нерген турло информацийым погымаш. Фольклорын рольжо сылнымутын виянмаште ончымаш. Туштым палымашын кулешлыкшым умылтарымаш. Тушто гоч илыш явленийым эскераш, туштын сылнылыкшым ужын моштымаш.	Туштым погаш, шке гыч шонаш кумыланд ымаш		
3	Калыкмут	1	У темым тунеммаш	Тест, калык палым умылтарымаш, туштым туштымаш	Марий калыкын калык мутшым руш, англичан йылме дене танастараш.	Калыкмутын содержанияже, чоналтмыже, йылмыже нерген шинчымашым пуаш Паша, элым йоратыме да аралыме, айдемын илышыж да койышыж нерген калыкмут-влакым палаш. Возымо, кутырымо годым калыкмутым кучылташ туныктымаш.	Калыкмут негызеш сочинени йым возаш		

4	Калыкпале. Ойөрө	1	У темым тунеммаш	Беседе, пуртусым шымлымаш,	Калыкпалылан энертен, суретым погаш. Тушкан погынен, «Ойоро» книгам чумыраш.	Калыкпалын да ойорын илышдене кылдалтмыштым шымлаш. Калык пале- влакым кычалаш, палаш, пуртусым эскераш тунемаш	Еш дене кылдалтш е ойорым шымлаш, кугыен- влак деч калыкпал ым йодышт дневнике ш возаш		
5	Калык йомак нерген умылымаш «Ший пўян Ший Пампалче» йомакын содержа- нийже. Пампалчын койыш-шоктышыжо.	1	У темым тунеммаш	Келшыше ужашым налын, сценкым возымаш	Фонохрестоматийы м колыштын, йомак- ын содержанияйжым сылнын каласкалаш.	Йомакысе моло герой- влакын койышыштым шымлаш.	Пампалче образлан суретым суретлаш.		
6	«Ший пўян Ший Пампалче» йомакын тўн шонымашыже. Поро ден осалын ваш кучедалмышт.	1	Текст дене келгын пашам ыштыме урок	. Йомакым роль дене лудмаш але модын ончыктымаш	Произведенийын содержанийжым лончылымаш. Йоды шлан чын вашмутым пуаш, икте-весын вашмутыштым аклен отметкым шындымаш	Йомакын тўн шонымашыжым почын ончыктымаш Айдемын шке пиалже, порылык верч кучедалмыже. «Осал» да «поро» концеп- влакын рашемдалтмышт.	Кум тушкалан шелалтын , янлык нерген, юзо, да илыш- йўла дене кылдалтш е йомак- влакын лумышты м погаш		
Литератур йомак (3 шагат)									
7	Пет Першутын илыш корныжо. «Кутко суан» йомакын	1	У темым тунеммаш	Лудмаш, каласкалымаш, кутко нерген	Йодышлан вашмут	Авторский йомакын калык йомак деч ойыртемже да	Курыкмар ла текстым		

	содержанийже.			информацийым погымаш.		икгайлыкше тушкан вашмутым кычалмаш	муын лудаш, кутко нерген материал ым погаш.		
8	Пет Першутын «Кутко суан» йомакын сылнылыкше. Йомакын чоналтмыже, йылме ойыртемже.	1	Текст дене келгын пашам ыштыме урок	Умылтарен лудмаш, писательын стильжылан энертен каласкалымаш, творческий паша, планым чонымаш	Йодышлан вашмут, роль дене сылнын лудаш	Авторын шонымашыжым чын умылаш; герой- влакын койышыштым, портретыштым мут дене суретлымаш; келшыше ужашым наизусть тунемаш;	Суретым почеш содержан ийым каласкала ш.		
9	1 № номеран контрольный паша «Калык ойпого»	1	зачет	Тест заданийым шуктымаш, мутланымаш.	тест	Калык ойпого жанр- влаклан синквейн возаш			
МАРИЙ СЫЛНЫМУТЫН ТҮҢАЛТЫШ ОШКЫЛЖО (7 шагат)									
10	С. Чавайн- марий литературлан негызым пыштыше сылнымут мастар. «Поэт лўмем кузе лекте»	1	Урок- экскурсий	Авторын илыш да творчество корныжо почеш таблицым ышташ.	Йодышлан вашмут	Лудмо почеш шке шонимыштым ойлен мошташ.С.Г.Чавайны н тоштерышке унала миен толаш.	Пырдыжгазет лан статьям возаш		
11	Н. Мухин. Шочмо калыкым, поян пўртўсым, уста еным моктышо поэт	1	Урок - путешествий	Н. Мухинын илыш корныжым шымлымаш да сообщенийым ямдылымаш	Пресс-конференций семян писательын илыш корныжым лончылымаш	Презентаций почеш заочный экскурсийым эртарымаш			
12	«Кайык-влак», «Йолагай ден Пулагай»	1	Почеламут дене келгын	Сылнын лудмаш,	Почеламутым алгоритм почеш лончылымаш	Шкевуя почеламутым возаш			

			пашам ыштыме урок	книга дене паша					
13	Герасимов Микайын творчестваже. «Маскаиге» баснын содержанийже	1	У темым тунеммаш, иктешлыма ш	Беседе, лудмаш, творческий паша	Йодышлан вашмут, тест	Баснын моральжым чын умылаш;	сылнын наизусть каласкалаш тунемаш		
14	«Пормо» баснын содержанийже Басне нерген умылымаш.	1	У темым тунеммаш теорико- литературны й умылымашы м пуымо урок,	Беседе, творческий паша	алгоритм почеш басным возымаш	Басным возымаш,литератур терминым чын кучылт мошташ тунуктымаш, анализым ыштыме годым литератур терминлан энерташ полшыман.			
15	2-шо № контрольный (тергыме) паша «Икымше баснописец. Басне»	1	иктешлыма ш	Творческий паша	Лиро-эпический жанр нерген умылымашым келгемдымаш	Таблицым ышташ			
16	Тергыме паша								
МАРИЙ СЫЛНЫМУТЫШТО ЙОЧА ТҮНЯ (12 шагат)									
17	М.Шкетан. «Мичун уке ачажат» ойлымашыже. Тун шонымашыже.	1	У темым тунеммаш,	Лудмаш, каласкалымаш, содержаний почеш планым чонымаш,	Йодышлан вашмут, Тест,	Ойлымашын содержанийжым палаш; пуртус суретым умылаш тунемаш;.			
18	Мичун тужвал тусшо, нелылык дене кучедалмыже	1	Текст дене келгын пашам ыштыме урок	Герой да событий-влак нерген мутланымаш, лудмым тушкан канашымаш,		герой-влакын койыш- шоктышыштым ойырен мошташ			
19	Ойлымашыште пүртүс сүрет. Писательын тудым почын пуымаште	1	Пенгыдемдымаш, иктешлымаш	Канашымаш, планым чонымаш		Пейзаж нерген тунеммым келгемдымаш			

	мастарлыкше.					.Литератур теорий: ойлымаш, повествований, описаний, диалог			
20	«Йочапорт да Мичун ончыклыкшо могай лиеш?»	1	Йылме лывыртыме паша	Канашымаш, планым чонымаш	Сочиненийы м возымаш	.			
21	Шабдар Осып. Писательын йоча годсо илышыже, ойгыжо да куанже. «Тұшка вий дене» повесть.ын содержанийже	1	У темым тунеммаш	Шкевуя лудын, Хронологий таблицым ыштымаш.		Йоча-влакын пұртұс лонгаште, тұшка пашаште шуаралтмышт.	«Сад ончен куштышы лан» ой канашан шарныкт ышым (памяткы м) ышташ		
22	Повестьын тун шонымашыже, йылмыже..	1	Текст дене келгын пашам ыштыме урок	Канашымаш, планым чонымаш		Пұртұсым сұретлаш кучылтмо ойсавыртыш-влакым возен лукташ.			
23	сочинений								
24	Миклай Казаковын творчестваже. «Миша» почеламутын содержанийже	1	У темым тунеммаш,	Шкевуя лудын, Писательын илыш корныжо негызеш хронологий таблицым ыштымаш. Сылнын лудмаш, каласкалыма	Йодышлан вашмут,	Мишан койыш- шоктышыжым чын умылаш; тудын деч примерым налаш	Почеламу тым наизусть тунемаш		
25	И.Одар. «Таргылтыш» ойлымашын содержанийже.	1	У темым тунеммаш,	Каласкалымаш, текст дене паша, суретлымаш, словарный паша	Викторина але тест	Произведенийын сылнылыкшым ужын мошташ, сылнын лудаш, сылнештарыме йон-			

						влакым муын мошташ			
26	Ойлымашысе герой-влак		Текст дене келгын пашам ыштыме урок Пенгыдемдымаш, иктешлымаш	Ойлымашым ужаш дене сылнын каласкалымаш.	Произведенийын содержанийжым палымым да умылымым тергыме йодыш-влаклан вашмутым пуымаш	герой-влакын койыш-шоктышыштым ойырен мошташ	Суан йулам шымлымаш, «Имне пукшымаште» ача-ава, кова-коча деч инее нерген йодышташ.		
27	Н.Ильяков «Латик кролик»	1	У темым тунеммаш,	Текст дене паша, шкевужа паша, беседе	Викторина але тест	Произведенийын содержанийжым да тун шонымашыжым, геройын койыш-шоктышыжым чын умылаш			
28	Витек –тун герой.	1	Текст дене келгын пашам ыштыме урок	Туныктышын каласкалымыже, информацийым погымаш.	Проблемный йодышлан вашмутым кычалмаш	Кролик ончымо нереген интернет лаштык гыч информацийым кучылтмаш			
АВА – КАВА (3 шагат)									
29	А.Александров-Арсак. Автор нерген ой «Тау, авай» почеламутын содержанийже З. Дудина. «Авай дене пырля» почеламутын содержанийже.	1	У темым тунеммаш	Беседе, туныктышын ойжо, план почеш почеламутым лончылаш	Йодыш дене паша, Сылнештарыме йон-влакым лончылымаш	Калыкмутым ава нерген погаш,	Суретым ышташ	сылнын наизусть каласкалаш тунемаш	

ШОЧМО КУНДЕМЫСЕ ПЇРТЇСЫН ВОЛГЫДО СЫНЖЕ (6 шагат)									
30	К.Беляев «Изи тумо» ойлымашын содержанияйже	1	Текст дене келгын пашам ыштыме урок		Йодышлан вашмут	Ойлымашын содержанияйжым да тун шонымашыжым чын умылаш.			
31	В. Колумб. «Чодыра йомак» почеламут. Геройын койышыжо.	1	У темым тунеммаш,	Выразительно удмаш, содержанияй почеш каласкалымаш	Произведенияйым устан лудшаш: логический пералтышым да паузым, интонацийым кучылтмаш, текст дене келшышын ой йогыным эскерымаш	Сылнын лудаш тунемаш, сылнештарыме йон-влакым муын мошташ.			
32	А. Федоров-марий пїртусым да йоча тїням келгын шымлыше писатель. «Выле-выле», «Турий», «Шїшпык»	1	Интегрированный урок: биологий, ИЗО, музык	Выразительно лудмаш, туныктышын каласкалымышт, кайык нерген сообщений	Произведенияйын содержанияйжым палымым да умылымым тергыме йодыш-влаклан вашмутым пуымаш	кайык-влак нерген информацийым поген презентацийым ямдылаш.	«Кайык лум» суретан мутерым ямдылаш.		
33	Шадт Булатын «Ший памаш» почеламутшо.		У темым тунеммаш, Пенгыдемдымаш, иктешлымаш	Каласкалымаш, текст дене паша, суретлымаш, словарный паша	Викторина але тест	Произведенийын сылнылыкшым ужын мошташ, сылнын лудаш, сылнештарыме йон-влакым муын	сылнын наизусть каласкалаш тунемаш		

						мошташ. Ямб ден хорей нерген умылымаш.			
ШОЧМЭЛ – ЧЕВЕР (3 шагат)									
34	С. Вишневский - шочмо кундемым моктен мурышо поэт. «Марий Эл» почеламутын содержанийже	1	У темым тунеммаш, Пенгыдемдымаш, иктешлымаш	Каласкалымаш, текст дене паша	Сылнын лудмаш, наизусть	Муро да почеламут: икгайлык да ойыртем. Произведенийын йылмыже, шонымашым почын пуышо ойсавыртыш- влакым муын лончылымаш.	сылнын наизусть каласкала ш тунемаш		
34	Надежда Сильби - чуваши поэтесса . «Шумбел Чуваш мландем» почеламутын содержанийже	1	У темым тунеммаш, Пенгыдемдымаш, иктешлымаш	Сылнын лудмаш, Чуваш мландыш интернет кыл дене пайдаланен миен коштмаш	Йодыш дене паша	Лирический геройын шочмо кундем дене кугешныме кумылжо могай? Проблемный йодышлан вашмутым кычалмаш. Тематике да жанр икгайлык негызеш шочмо литературым руш да вес калык литератур дене танастарышаш.			
35	Проектым аралымаш	1	Идалык мучко тунеммым иктешлымаш	Шкевужа творческий пашам шуктыма	Проектым ойырен налме темылан возымаш, презентацийы м ямдылымаш, паша дене палдарымаш. ш	Шкевужа пашам ыштымым йолташ- эксперт-влак тергат, акым пуат,			

VI КЛАСС (51 шагат)

Лудаш да тунемаш – 33 шагат

Шке семын лудаш да кангашаш – 5 шагат

Йылме лывыртыме паша – 10 шагат

Ешартыш жап – 3 шагат

Ончылмут

Сылнымутан литератур – илышын воштончышыжо.

КАЛЫК ОЙПОГО (9 шагат)

Калык лирике (2 шагат)

Муро – сем да мут дене каласыме произведений. Калык мурын түрлө улмыжо.

«Ошвичынат келгыжым шинчем ыле гын...», «Вүдшө йога, серже кодеш», «Коремже келге, вүдшат уке», «Эр кечыже лектеш калык муро-влак. Нунын калыкын илышумылымашыжым, койыш-шоктышыжым, илыш-йўлажым, кумылжым, сылнылыкым шижын моштымыжым почын пуымо куатышт, нравственный негызышт.

Калык лирикын содержанияш шот дене түрлө сынан улмыжо.

Муро-влакын чоналтме да сылнылык ойыртемашт.

Түрлө верлаште илыше марий-влакын мурышт.

Мурын калык коклаш шарлымыже. Мурым мурышо да погы-шо-влак.

Шке семын лудаш да кангашаш (1 шагат)

Калык муро-влак: «Авән кымылжым ужаш йиш ли»; «Тулык ден вараш».

Календарь да йўла дене кылдалтше муро-влак.

Рекрут муро-влак.

Такмак-влак.

Монгыштө лудаш темлыме книга-влак

Айста муралтена / С.С. Сабитов поген да ямдылен. – Йошкар-Ола, 1991.

Марийкалык муро = Марийские народные песни / Сост.

В.М. Васильев. – Йошкар-Ола, 1991.

Марий муро / Осмин Йыван ямдылен. – Йошкар -Ола, 1945. Марий такмак-влак / Н.Т. Пенгитов чумырен. – Йошкар-Ола, 1964.

Марий калык ойпого антологий / В.Т. Михайлов ямдылен. – Йошкар-Ола, 2012.

Марий калыкын йомакше, ойлымашыже, туштыжо, тошто мутшо, мурыжо / В.М. Васильев чумырен. – М.: ССР Ушем калык-влак рўдө савыктыш, 1931.

Тоштыен ой (5 шагат)

Лудаш да лончылаш

«Кавасе ўдыр – күтўчө»

Миф – тўнян ышталтмыжым, айдемын, янлыкын кузе лиймыш-тым умылтарыше, пўртўсыштө, калык илышыште але ожно лийше иктаж -могай кугу вашталтыш, ўрыктарыше кончыш нерген акрет годсо калык ойлымаш.

«Кавасе ўдыр – күтўчө» мифыште марий калыкын тўняончалтышыже, илышумылымашыже, пўртўс дене кылже.

Юмынўдыр ден Марий – кава ден Мланде кокласе кылын симво-лышт. Поро ден осалын вашпижмышт, вуяваш шогымышт. Юмо – волгыдо, поро, ошо. Керемет – порылан ваштареш шогышо вий: пычкемыш, осал, шеме.

Калык ойпого произведенийын сылнылык ойыртеме.

«Илыше кў»

Легенде – эртыше илыш гыч кугу событийым, лўмлө патыр-влакын чапле, геройло пашаштым сўретлыше, тошто ор, ял да ола-влакын чоналтме жапышт да лўмышт дене палымым ыштыше калык поэтический произведений.

Чумбылатын шочмэл, калык верч колянмыже, чын верч шогымыжо, патырлыкше.

Калыкын легендысе геройын койыш-шоктышыж гоч шочм-элым, шочмо мландым аралыме нерген шке шонымашыжым да умылымашыжым рашемдымыже.

Фольклор произведенийын чоналтмыже да йылме ойыртеме.

«Акпарс» нерген преданий

Преданий – ожнысо ылыш гыч калык ушеш кодшо событий, герой-влак нерген устный произведений.

Произведенийыште ончыктымо историй событий-влак. Марий талешке-шамыч. Нунын шочмо калык верч талын шогымышт.

Акпарс – преданийын геройжо. Тудын пентгыде уш-акылже, ка-лыкын ончыкылык ылышыжым ужын, умылен моштымыжо, чон моторлык дене, ылыш чыным шотыш налын, лўдде, шке калыкше верч тыршымыже.

Литератур теорий: литератур да фольклор. Тоштыен ой нер-ген умылымаш. Миф, легенде, преданий. Гиперболо. Литота.

Шке семын лудаш да кангашаш (1 шагат)

Тоштыен ой-влак: «Кузе апшат Юмо олмеш шинчын», «Тиде тўняште суапет ок лий гын, вес тўняште илашет йўсў», «Кузе марий калык тамак шупшаш да арака йўаш тунемын», «Марий ўдыр Ирга», «Болтуш».

Калык ойлымаш-влак: «Шем ушкалнам пире кочкеш», «Ўй ден мўйым коч», «Кузе ўшкыжым шолышт кочкыныт».

М. Казаков. «Акпарсын маршыже».

С.Г. Чавайн. «Чоткар патыр», «Йыланда».

Мўнгыштў лудаш темлыме книга-влак

Марий калык ойпого антологий / В.Т. Михайлов ямдылен. – Йошкар-Ола, 2012.

Марий калыкын йомакше, ойлымашыже, туштыжо, тошто мутшо, муржо / В.М. Васильев чумырен. – М.: ССР Ушем калык-влак рўдў савыктыш, 1931.

Марий талешке-влак. – Йошкар-Ола: Валентин Колумб лўмеш рўдер-тоштер, 2009.

Марийский фольклор. Мифы легенды, предания / Сост.

В.А. Акцорин. – Йошкар-Ола, 1991.

Тошто марий ой-влак / В.А. Акцорин поген, чумырен. – Йошкар-Ола, 1972.

В. Юксерн. Онар. – Йошкар-Ола, 1968.

Эпос – калыкын ожнысо ылышж нерген геройло повествований (3 шагат)

Лудаш да тунемаш

А. Спиридонов, А. Мокеев. «Югорно» эпос (18-ше мур)

«Югорно» – марий эпосын тўнгалтышыже, негызше. Произве-денийын содержанияйже, сюжет рўдыжў да сылнымут ойыртомже.

Пампалчын шке эрык да йўратымаш верч пентгыдын шогымы-жо. Ўдырын осал вий ваштареш кучедалмыже. Порсын лўнгалтышын Мланде ден кава кокласе кылым ончыктышо символ сынан образше.

Йомакысе да эпосысо Пампалчын образше, ойыртомже да ик-гайлыкше.

Произведенийын рўдў шонымашыже – айдемылан ылышыште эн шерге эрык, йўратымаш, порылык улмо, икте-весылан ўшанле лийме, пентгыде уш-акыл, койыш-шоктыш да чын верч шогымаш. Произведенийын чоңалтмыже, сылнылык ойыртомже.

«Калевала» карело-финн эпос (1-ше рун гыч ужаш. А. Иванова кусарен.)

Эпосышто сандалыкын да Мландын шочмыжым финн-угор калык-влакын тўняумылымашыштан негызлен сўретлымаш. Юмынўдырын – Ильматарын – образше. Юзо предметын, вийын да гиперболын содержанияйым келгемдымаште верышт.

Произведенийын чоңалтме да сылнылык ойыртомже.

Мўнгыштў лудаш темлыме книга-влак

В. Регеж-Горохов. Регеж карман. – Йошкар-Ола, 2012.

А.Я. Спиридонов. Югорно: эпическая поэма / Пер. на мар. А.

Мокеева. – Йошкар-Ола, 2002.

Шнуй пызле: Йоча пьесе-влак. – Йошкар-Ола, 2009.

МАРИЙ СЫЛНЫМУТЫШТО САР ТЕМЕ (12 шагат)

В. Иванов. Писательын сылнымутан литературыш толмо корныжо. Йоча психологийым сайын палымыже (5 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Вүдшө келге, серже тура»

Кугу Ачамланде сар жапысе неле илыш. Тиде саманыште түрлө калык кокласе келшымашын пенгыдеммыже. Эстон да марий ка-лык-влакын родо-тукым улмышт.

Эйно Арун, Ондре Улановын, Элыксан Соколовын, Соколова Олюкын икте-весым умылен, икте-весе полшен кушмышт. Эйнон аваже Лайнан, Ондрен аваже Овдакин, колхоз вуйлатыше Петр Степановичын сар жапыште неле ял илышым вачумбаке налмышт, икшыве-влаклан энертыш лиймышт. Юханын да Йыванын сар корнышт, шочмэл верч шогымышт. Произведенийын вуймутшо. Тудын тун шонымашым почын пуымаште верже.

Түрлө калык коклаште келшен илымым, чон моторлыкым сүретлымаште писательын мастарлыкше.

Литератур теорий: произведенийын вуймутшо. Тематике да проблематике.

Г. Матюковский. Поэт нерген ой (2 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Петю» (ужаш-влак)

«Петю» – шочмэлым да калыкым аралыме да йоратыме нерген поэме. Петю – тале, лүддымө, патриотизм шұлыш дене шуаралтше, шочмэл, калык верч А. Матросов семянак шке илышыжым чама-ныдыме рвезе. Тудын шұм-чон куатше, уш-акыл вийже.

Произведенийын чоңалтмыже, строка-влакын пачаш-пачаш ка-ласалтмышт, пейзажын содержанияжым келгемдаш полшымыжо.

Литератур теорий: лиро-эпике, поэме. Произведенийын пафосшо.

Н. Лекайн. Писатель нерген ой (5 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Шортньо падыраш» (посна ужаш-влак)

Йоча-влакын келшен, икте-весым умылен илымышт, ялысе па-шалан шұман лийын кушмышт.

Микуш, Нургалий да Майя. Прокой кугыза ден йоча-влак кок-ласе кыл, тудын нравственный негызше.

Хайрулла – илалше, кугу илыш опытан шонгыен, йоча-влакым илыш корныш лукмаште, шуарымаште надырже.

Писательын сар жапысе ял илышым, түрлө калык-влакын ик-шывыштын келшен илымыштым сүретлыме мастарлыкше.

Повестыште пейзажын верже.

Литератур теорий: литератур герой. Персонаж (тун да второстепенный). Сюжет да композиций.

Эпизод. Портрет. Диалог да монолог.

Шке семян лудаш да кангаш (1 шагат)

В. Юксерн. «Атаманыч».

Монгыштө лудаш темлыме книга-влак

Аптулай Пасет. Изи вудет йогалеш. – Йошкар-Ола, 1958.

В.Н. Любимов. Полмезе жапем. – Йошкар-Ола, 1967.

А. Твардовский. Василий Теркин. Сарзе нерген книга // Г. Ояр. Шұмсавыш: Почеламут-влак, поэме. – Йошкар-Ола: Марий книга савыктыш, 2008.

ПҮРТҮС, ШОЧМО МЛАНДЕ ДА КАЛЫК (8 шагат)

Семен Николаев. Поэт нерген ой (2 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Ик пушенге ок ыште пұртұсым»

Почеламутын нравственный негызше, патриотический сынже. Тұняште марий калыкын моло калык дене пырля вий-куатым налын илымыже. Поэтын илышым пұртұс сұрастарыше пушенге семян ужмыжо.

«Кугешна лұмжө дене марий»

Поэтын шочмо калык дене кугешныме, тудым аклыме кумылжо. Почеламутын темыже да тун шонымашыже.

Произведенийын чоңалтме да йылме ойыртомже.

Литератур теорий: лирике, почеламутын чоңалтмыже. Рифме. Строфа.

А. Мичурин-Азмекей. Пұртұс мурызо (2 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Керем онго»

Мирон кугызан сын-кунжо, койышыжо, шонымашыже. Тудын шочмо вершöрым йöратыме кумылжо, пүртүс поянлыкым аралаш тыршымыже.

Ойлымашын нравственный негызше. Автор-повествовательын образше.

Литератур теорий: автор-повествователь нерген умылымашым келгемдымаш.

Шке семен лудаш да канашаш (1 шагат)

Э. Анисимов. «Тодыштмо ломбо аршаш».

Ю. Артамонов. «Чодыра орол».

А. Васильев. «Турист ойла, мый йöратем пүртүсым».

К. Васин. «Серыш».

В. Горохов. «Шочмо мланде».

Г. Матюковский. «Шордо».

А. Мичурин-Азмекей. «Оланге да шеренге», «Шүмдымö айдеме».

С. Николаев. «Кугешна лүмжö дене марий».

А. Тимиркаев. «Шочмэл».

А. Иванова. Поэтессе нерген ой (1 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Ойлат, каяш гын мланде тўрыш...» Шочмо-кушмо вер – эн лишыл, эн шерге. Лирический геройын шочмо кундем да ача-ава сурт дене кугешныме кумылжо.

Почеламутын сылнылык ойыртеме.

Г. Сабанцев. Поэт нерген ой (1 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Шочмо пыжаш»

Шочмо ялын – «шочмо пыжашын» – каже айдемылан шерге улмыжо, чон ласкалыкым, вийым, творчестволан ўшаным да энтертышым пуэн шогымыжо.

Почеламутын сылнылык ойыртеме.

Литератур теорий: лирический жанр-влак: почеламут, мок-теммур (ода), элегий.

Мустай Карим. Пошкырт поэт нерген кўчык ой (1 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Куэ лышташ нерген»

Почеламутын патриотический сынже. Поэтын калык-влакын келшен илымыштым моктен мурымыжо.

Келшымаш, икте-весым жаплымаш – илыш символ.

Почеламутын содержанияже да тудым почын пуымо ойыртеме.

Мöнгыштö лудаш темлыме книга-влак

А.Федоров. Онгаже воктенак. – Йошкар-Ола, 2007.

ПАША АЙДЕМЫМ ИЛАШ ТУНЫКТА (5 шагат)

В. Сапаев. Писатель нерген ой. Туныктышо да писатель. Творчествоштыже йоча илыш теме (3 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Мом каласет, Миля?»

Повествошты йоча-влакын тўшкан, келшен илымыштым, пай-дале мер пашам шуктен шогымыштым, пашаш шуаралт кушмыш-тым сўретлымаш. Авторын шкешотан йоча илышым моштен, романтике сыным пуртен почын пуымыжо.

Милян ойыртемайтше сын-кунжо, койышыжо, шонымашыже, пырля тунемме йолташыже-влакым тўшка пашашке кумыланден моштымыжо.

Юран тунеммаште да пашаште шкенжым ончыктымыжо. Толян моло деч ойыртемайт шогымыжо. Тиде койышын амалже, нравственный тўсшö: куанже, ойгыжо, шонымашыже, тўшка илышыш да пашаш ушным корныжо.

Йоча-влакын илыш чыным кычалмышт. Коллективын вийже, тудын самырык айдемым шуарымаште верже.

Повествошты пейзажын верже, тудын содержания дене кыл-далт шогымо ойыртеме.

Литератур теорий: эпический жанр: ойлымаш, повесть нерген шинчымашым келгемдымаш.

И. Горный. Поэт нерген ой (1 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Мый үдем»

Почеламутын лүмжө, тудын ойыртеме. Поэтын «үдем» шомак гоч күлешан проблемым тарватымыже. Пашан ылышыште верже, күлешлыкше.

Почеламутын йылме ойыртеме, ойсавыртыш да мутаршаш-влак.

Шке семын лудаш да кангашаш (1 шагат)

В. Исенков. «Ямбердинын дневникше». Мӱнгыштӱ лудаш темлыме книга-влак

В. Иванов. Яктер. – Йошкар-Ола, 1963.

М. Казаков. Эрикын каникулжо. – Йошкар-Ола, 1966.

В.Ф. Сапаев. Ой, авиём! – Йошкар-Ола, 1983.

Ушеш тунемаш произведений-влак

«Вӱдшӱ йога, серже коদেশ» муро.

Г. Матюковский. «Петю» поэме гыч ужаш.

А. Иванова. «Ойлат, каяш гын мланде тӱрыш...».

Сем. Николаев. «Ик пушенге ок ыште пӱртӱсым».

Г. Сабанцев. «Шочмо пыжаш».

Мустай Карим. «Куэ лышташ нерген».

Литератур теорий да историй гыч сведений-влак

- Литератур да фольклор. Литератур да мифологий. Геройло эпос.
- Литератур герой. Персонаж. Тӱн да второстепенный персонаж. Автор-повествователь. Произведенийын сюжетше да чоналтмыже (композицийже). Эпизод. Пейзаж. Портрет. Диалог да монолог.

- Произведенийын вуймутшо. Тематике да проблематике. Пафос.
- Проза да поэзий. Сылнештарыме йӱн-влак: эпитет, метафор, олицетворений, танастарымаш, гиперболо, литота, антитезе, аллегорий, важмалдыкын (туштен) ойлымаш (иносказаний).

- Почеламутын чоналтмыже. Рифме. Строфа.
- Эпике. Лиро-эпике. Лирике.
- Эпический жанр-влак: ойлымаш, повесть, роман.
- Лирический жанр-влак: почеламут, моктеммур (ода), элегий.
- Лиро-эпический жанр-влак: басне, поэме.
- Сылнымутан произведенийлаште исторический событий-влакым да калык ылым сӱретлымаш.

Тунемше ий мучаште мом ыштен моштышаш

- Фольклор да сылымутан произведенийласе герой-влакын об-разыштым танастарен моштышаш, тушто нӱлталме «поро» да «осал», «мотор» да «мотор огыл», «лӱддымылык» да «лӱдмаш» концеп-влакым лончылен кертшаш.

- Сылнымутан, научно-популярный да публицистике сынан текст-влакым умылен, устан да сылын лудшаш.

- Жанр ойыртемым, теме ден идейым, пафосым палышаш.
- Тунемме произведений гыч күлешан посна эпизодым ойырен моштышаш.
- Событий-влакын амалыштым, нунын кушко шуктымыштым умылтарен кертшаш.
- Тунемме текстыште образный мут ден ойсавыртыш-влакым, сылнештарыме ой-влакым (танастарымаш, эпитет, уэш-пачаш каласымаш, гиперболо, литота да молат), пӱртӱс сӱретым мушаш, событий-влак каен шогышо, содержанияйым почын пуышо, тӱн шонымашым рашемдыше верлам палемден умылтарен сенгышаш.

- Геройын койышыжым, сын-кунжым эскерен, тудлан ойлымо-возымо характеристикым пуэн моштышаш.

- Содержанийым тӱрлӱ йӱн дене каласкален да возен (тичмашын, кӱчыкын, тӱнжым ойырен, комментарий дене, герой ден событий-влаклан акым пуэн) кертшаш.

- Произведенийын содержанийжым палымым да умылым тергыме йодыш-влаклан вашмутым пуышаш.

- Тӱрлӱ произведенийласе герой-влакын койыш-шоктышыштым танастарышаш, икгайлыкым да ойыртемым муын моштышаш.

- Тӱрлӱ авторын ик темлан возымо сылымутыштым танастарышаш.

- Шкегыч ыштыме мутерысе мут ден ойсавыртыш-влакым ойышто, возымо годым кучылт моштышаш.
- Шке семын лудмо произведенийлан, событий ден герой-влаклан шке шонымашым каласен да возен кертшаш.
- Тематике да жанр икгайлык негызеш шочмо литературым руш да моло калык литератур дене танастарышаш.
- Планым чонышаш.
- Сочинений элементар изложенийым возышаш

Марий литератур дене 6 класслан тематический план

№	Урокын темыже	ша гат	урокин типше	Урок эртарыме йон	Тергыме паша	Палемдыме результат	Монго паша	Урокым эртарыме жап
1	Сылнымутан литератур – илышын воштончышыжо.	1	У темым тунеммаш	Учебник дене паша, кластер ым возымаш	Йодышлан вашмут	Сылнымутан литератур да научно-популярный литератур коклаште ойыртемем ужын мошташ; калык ойпого нерген умылымаш		
Калык ойпого(9 шагат)								
2	Калык муро.	1	У темым тунеммаш	Сылнын наизусть каласкалымаш але муралтен ончыктымаш, фонохрестомати йым колыштмаш.	Туныктышын шындыме проблемный йодышлан мужырын вашмутым кычалаш.	Шочмо муро-влакым пагалаш, погаш, мураш кумыландаш. Калык мурын жанрже-влакым шымлаш. Муро-влакын чоналтме да сылнылык ойыртемештым шымлаш.	Коча-кова да моло родо-тукым да палыме дечкалык мурым погаш да дневникиш возаш.	
3	Калык мурын чоналтмыже, йылмыже.	1	Текст дене келгын пашам ыштыме урок	Беседе, лудмаш, творческий паша	Мурым содержанияй шот дене лончылымаш, йодышлан вашмут	Муро гоч илыш явленийым эскерен мошташ, тудын сылнылыкшым ужын мошташ. Тест пашам шуктымаш, икте-весе-лан творческий пашалан акым пуымаш.	Чоналтме ойыртемем муро гоч шымлаш.	

4	Түрлө верлаште илыше марий-влакын мурышт.	1	канашымаш	Беседе, лудмаш, творческий паша: «Творчество пашаен-влакын да калык муро коклаште икгайлык да ойыртем» кластерым ышташ.	Муро да такмак кузе шарленыт? йодышлан вашмут кычалмаш.	Паша, элым йоратыме да аралыме, айдемын илышыж да койышыж нерген муро-влакым кычалаш	Калык муро таче кечын шочеш мо? Сообщени йым ямдылаш.	
Тоштыен ой 5 шагат								
6	Тоштыен ой. Миф. «Кавасе ўдыр – күтүчө»	1	У темым тунеммаш	Мутланымаш, лудмаш, кластерым ыштымаш	Сылнын лудмаш, мифыште мо нерген ойалтмым текст деке лишылын каласкален пуаш,	Мифысе герой-влакым шымлымаш, «Йомак да миф икгайлык да ойыртем» кластерым возымаш. Мифын сылнылык ойыртемже дене палыме лиймаш, тудын жанр ойыртемжым шымлымаш.	«Билийла н энертен, марий миф – влакым танастараш»	
7	«Илыше кў» легендын содержанийже.	1	У темым тунеммаш	Сылнын лудмаш, Учебникысе сурет почеш мутланымаш,	Ужашлан шелын сылнын лудмаш,	мо нерген ойалтмым анализироватлен каласкалымаш	«Илыше куым кушто муаш лиеш?» мини – сочинени йым возаш.	
8	Чумбылатын шочмо эл, калык верч тыршымыже.	1	Текст дене келгын пашам ыштыме урок , пенгыдемдымаш	Беседе, абзац ден лудмаш, у мут-влакым лончылымаш,	йодышлан вашмут,	Турло калык-влакын преданийыштым лудаш да танастараш	Келшыше суретым суретлаш,	

9	Акпарс нерген преданий.	1	У темым тунеммаш	Лудмаш, каласкалымаш Руш кугыжанышыш ушнымо нерген сообщенийым погаш,	Викторин, исторический событийлан акым пуаш н	Акпарсын койыш- шоктышыжым рашемдаш, легендын содержанийжым умылаш, герой верч тургыжланымаш, порылыкклан туныктымыжым шымлаш.			
10	Акпарс - пенгыде уш- акылан патыр.	1	Текст дене келгын пашам ыштыме урок	Лудмаш, планым ыштымаш, текстлан энертен, акым пуэн каласкалымаш	йодышлан вашмут	Миф, легенде, преданий коклаште ойыртемым да икгайлыкым ужын, муын моштымаш.	Преданий ым погаш		
11	1№ номеран контрольный паша «Калык ойпого. Тоштыен ой»	1	Иктешлымаш	Шкевуя литератур статья-влакым лудын, тестпашам шуктымаш	Тестовый заданий-влак	Шкевуя шуктым пашам аклымаш			
12	Талешке ко тыгай?	1	Урок-диспут	Турло заданий- влакым мужырын, тушкан шуктымаш	Сурет конкурс	Марий талешке-влак нерген сообщенийым, презентацийым ямдылымаш			
Эпос – калыкын ожнысо илышыж нерген геройло повествований (3 шагат)									
13	А. Спиридонов, А. Мокеев. «Югорно» эпос (18-ше мур)	1	У темым тунеммаш	Выразительно лудмаш, цитатный планым возымаш	Произв еденийын чоналтмыже, сылнылык ойыртемжым алгоритм почеш лончылаш.	Йомакысе да эпосысо Пампалчын образше, ойыртемже да икгайлыкше таблице ден паша.			
14	«Калевала» карело-	1	У темым тунеммаш	Произведенийы	Түрлө	Вашмутым возаш			

	финский эпос (1-ше рун гыч ужаш. А. Иванова кус.)			м устан лудмаш: логический пералтышым да паузым, интонацийым кучылтмаш, текст дене келшышын ой йогыным эскерымаш	авторын ик темылан возымо сылнымутыш тым танаастарыма ш.				
МАРИЙ СЫЛНЫМУТЫШТО САР ТЕМЕ (12 шагат)									
15	В.Иванов. Илышыже да пашаже.Писательын йоча сылнымутшо	1	У темым тунеммаш	Хронологий таблицым ыштымаш,Сыл ын лудмаш, каласкалымаш	Писательын илыш корныжо негызеш сообщенийым ямдылаш				
16	«Вүдшö келге, серже тура» повестыын содержанийже.	1	У темым тунеммаш	Канашымаш, планым чонымаш	Планым возаш		«Поран» ужашлан суретым ышташ		
17	Повестысе рвезе-влакын образышт.	1	Текст дене келгын пашам ыштыме урок Пенгыдемдымаш,	Каласкалымаш, текст дене паша	Йодышлан вашмут, диспут	Повестыын патриотизм шулышын улмыжым, йоча- влакын неле пурымашыштан чаманен мошташ			
18	Повестыын содержанийже почеш мутланымаш.	1	иктешлымаш йылме лывыртыме паша	Сурет почеш паша,	каласкалыма ш				
19	«Ондре ден Эйно» сочиненийым возымаш.	1	Йылме лывыртыме урок	Каласкалымаш, танаастарымаш,	Йодышлан вашмут,	Сочиненийым возымаш Йоча- влакын неле пурымашыштан чаманен мошташ			
20	Г.Матюковский. Илыш корныжо да пашаже.	1	У темым тунеммаш	Поэтын мурпашаже ден палыме лиймаш	Хронологиче ский таблицым ышташ	План почеш каласкалаш			

21	«Петю» поэмын содержанийже.	1.	Текст дене келгын пашам ыштыме урок Канашымаш урок	Текст дене паша	йодышлан вашмут	Наизусть тунемаш			
22	Сочинений «Петю – калык герой»	2	йылме лывыртыме, пенгыдемдымаш, иктешлымаш	План почеш беседе	Викторина	В.Соловьев нерген палдарымаш			
23	Н.Лекайн. Писатель нерген ой.	1	У темым тунеммаш	Презентаций почеш каласкалаш	йодышлан вашмут	Книга-выставкым погаш			
24	«Шӧртнӧ падыраш» повестыын содержанийже.	1	У темым тунеммаш	Текст дене паша, мутланымаш	йодышлан вашмут	Марий кундемысе пионер-влак сар пагытыште могай пашам шуктен шогымыштым шымлаш			
25	«Шӧртнӧ падыраш» повесть. III ужаш.	1	Текст дене келгын пашам ыштыме урок Канашымаш урок	Текст дене паша, мутланымаш	йодышлан вашмут	Герой-влаклан характеристикым возаш			
26	«Шӧртнӧ падыраш» повесть почеш иктешлымаш.	1	Пенгыдемдымаш, иктешлымаш	Текст дене паша, шкевужа паша, беседе	Викторина але тест	Произведенийын содержанийжым да тун шонымашыжым, геро-йын койыш- шоктышы-жым чын умылаш			
ПӦРТӦС, ШОЧМО МЛАНДЕ ДА КАЛЫК (8 шагат)									
28	С.Николаев. «Ик пушенге пӧртӧсым ок ыште» почеламут.	1	У темым тунеммаш	Беседе, лудмаш, творческий паша	йодышлан вашмут, тест	Почеламутым сылнын наизусть каласкалаш тунемаш			
29	«Кугешна лӱмжӧ дене марий» почеламутын содержанийже	1	У темым тунеммаш						
30	А.Мичурин-Азмекейын «Керем онго» ойлымашыже.	1	У темым тунеммаш	Беседе, каласкалымаш	Проза гыч ужашым сылнын лудмо конкурс				
29	Мирон кугызан образше.	1	Текст дене келгын пашам ыштыме урок	Лудмаш, танастарымаш	йодышлан вашмут	Литератур термин- влакым палаш, муын			

			канашымаш			мошташ			
30	А. Иванова. Поэтесса нерген ой. «Ойлат, каяш гын мланде тўрыш...»	1	У темым тунеммаш	Писательын ылыш корныжо нерген презентацийым ямдылаш	Поэтын мурпашаже ден палыме лиймаш	Наизусть сылнын каласкалаш			
31	Г. Сабанцев. Поэт нерген ой. «Шочмо пыжаш» почеламутын содержанияйже.	1	У темым тунеммаш	Писательын ылыш корныжо нерген презентацийым ямдылаш	Сылнын лудмаш,	Шочмо пыжашын моторлыкшым ужын мошташ, сылнештарыме йон-влакым муаш			
32	Мустай Карим. Пошкырт поэт нерген кўчык ой «Куэ лышташ нерген» почеламутын содержанияйже.	1	У темым тунеммаш	Писательын ылыш корныжо нерген презентацийым ямдылаш	Буримем возымаш	Почеламутым чонымо негыз: почеламутын размерже. Ритм, рифме, строфа нерген умылымашым келгемдымаш.			
ПАША АЙДЕМЫМ ИЛАШ ТУНЫКТА (5 ШАГАТ)									
33	В.Сапаевын ылыш корныжо. «Мом каласет, Миля?» повестьын содержанияйже.	1	У темым тунеммаш	Хронологий таблицым ыштымаш, мутланымаш	Авторын ылыш да творчество корныжо почеш таблицым ышташ..				
34	Милян, Юран, Толян образышт.	1	Текст дене келгын пашам ыштыме урок	Роль ден лудмаш, мутланы маш		Опытым эртарыме нерегне кутырымаш, дневникым возымаш			
35	Кенеж пагытлан заданий-влак	1	Иктешлымаш	беседе	Индивидуальный паша				

VII КЛАСС (35 шагат)

Лудаш да тунемаш – 25 шагат

Шке семын лудаш да кангашаш – 4 шагат

Йылме лывыртыме паша – 4 шагат

Ешартыш жап – 2 шагат

Ончылмут

Лудшо – герой – автор. Илышыште сылнымутан литературынын верже.

Литератур теорий: литератур – мут искусство.

МАРИЙ СЫЛНЫМУТЫШТО КАЛЫК ИСТОРИЙ (13 шагат)

Я. Элексейн. Марий калыкын илышыжым

келгын палыше писатель (3 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Өрмөк»

Авторын кугезе марий-влакын илыш-йўлаштым, койыш-шоктышыштым, сурткөргө поянлыкыштым, погыштым, пашаштым устан сўретлымыже.

Өрмөкын да Лотайын, Ормыза ден Чепишын, ватыжын, Ямбикан, Эшполдын сын-кунышт, койышышт, социально-нравственный сынышт, илыш деке ончалтышышт, пўрымашышт.

Писательнын мастарлыкше. Повестьын йылмыже, тошто марий илышым, историй чыным сўретлен ончыктым ойыртеме.

Литератур теорий: архаизм, портрет, пейзаж.

Ким Васин. Писательнын творчествыштыже марий калыкын

илен толмо корныжо (3 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Юкей Егоров»

Ойлымашын историй событиеш негызлалтмыже. Россиясе вес калык дене пырля марий калыкын социальный шыгыремдылмаш ваштареш шогалмыже. Кок тўшка герой. Нунын сын-кунышт, койышышт, илыш позицийышт.

Марий старшина Юкей Егоровын неле илыш пўрымашыже, эрык верч кучедалше-влак радамыш шогалмыже. Ялкийын патыр койышыжо. Произведенийын героико-патетический сынже: шўм-чоным тарватыше, ойгандарыше, куандарыше кумылжо.

Писательнын событий-влакым сўретлымаште мастарлыкше. Ойлымаште пўртўсын верже. Произведенийын чоңалтмыже, авторский чакналтыш. Йылме ойыртеме.

Литератур теорий: монолог, диалог. Тўшка сцене.

Шке семын лудаш да кангашаш (1 шагат)

К. Васин. «Мурызын шомакше», «Атаманын кердыже».

Шабдар Осып. «Акырсаман».

В. Юксерн. Писатель нерген ой. Творчествыштыже илыш гыч налме герой-влак (3 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Вўдшө йога – серже коदेश»

Первый марий академик Василий Петрович Мосоловын йоча да рвезе годсо жапше, йорло кресаньык ешеш шуаралтмыже: ойгыжо, куанже, тунеммыже, илыш позицийже, нравственный сынже, пўртўс дек кумылжо, пўртўс вийым умылаш тыршымыже, илыш дек мелын шогымыжо.

В.П. Мосолов – калыкын эргыже.

Повестьыште илыш чын да авторын шонен лукмыжо (художественный вымысел), нунын кокласе кыл.

Повестьын йылмыже.

Литератур теорий: сылнымутан литературышто илыш чын да авторын шонен лукмыжо.

В. Сузы. Писательнын усталык корныж нерген ой (2 шагат) Лудаш да тунемаш

«Вакш йонышта»

Произведенийыште ял илышым, элгөргысө вашталтышым он-чыктымаш.

Павыл ден Микита кокласе вашпижмашын негызше. Ойлымаш-те «порылык» да «осаллык», «айдемын пўрымашыже» да «чап», «сулык», «намыс» умылымаш-влакын ончыл радамыш лекмышт.

Герой-влакын – Павылын, Микитан, Хөтин – сын-кунышт, ойыртемашт.
Произведенийысе вуймут ден тўн шонымашын кылдалтмышт.
Пейзажын событий-влакым рашемдаш полшымыжо.
Литератур теорий: эпиграф. Антитезе.
Шке семын лудаш да кангаш (1 шагат)
В. Исенков. «Капар тукум».
И. Ломберский. «Чын лўмжō Кузьма».
Мўнгыштō лудаш темлыме книга-влак
К.К. Васин. Муро апшат. – Йошкар-Ола, 1974.
К.К. Васин. Чумбылат патыр. – Йошкар-Ола, 2003. С.Г. Чавайн. Ямблат кўвар // С.Г. Чавайн: возымыжо кум том дене лектеш. 2 т. – Йошкар-Ола, 1980.
Я. Элексейн. Тоймак тукум. – Йошкар-Ола, 1963.

МАРИЙ ПОЭЗИЙЫН У СЫН, ФОРМО ДЕНЕ ПОЙДАРАЛТМЫЖЕ

(7 шагат)

Олык Ипай. Поэт-новатор (2 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Шыже кечын»

Поэтын у саманлан куан мурыжо, шочмо калыкын паша кумылжым чапландарымыже. Илышыште да пўртўсыштō лийше посна кончышым да событийым сылне образ-влак гоч сўретлаш, лирический геройын шўм-чон шижмашыжым келгын почын пуаш тыршы-мыже.

Поэтын пўртўс, йōратымаш нерген поэзийыштыже философий сын, у образ-влак, сылнештарыме йōн.

«Поэт» (триолет) Почеламутын содержанияжы да тўн шонымашыже. Кугу поэт С.Г. Чавайнын творчестважым аклыме кўкшыт. Авторын возымаштыже оптимизм шўлыш, кугешныме кумыл.

Почеламутынчоналтме ойыртмемже, сылнештарыме йōнжō-влак.

Сылнымут мастарын марий поэзийым у поэтический формо-влак дене пойдарымыже.

Литератур теорий: поэзий да проза. Лирике. Лирический произведений-влакын тўрлō лиймышт, видышт, нунын коклаште икгайлык да ойыртмем. Триолет.

Йыван Кырла. Поэт да киноартист (2 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Шочмо кече»

Почеламутышто авторын эрыкым, пиалан илышым моктен мурымыжо. Произведенийын автобиографический сынан улмыжо. Поэтын шке илышыж гоч калык илышым сўретлымыже. Лирический геройын нōлталтше кумылжо, илышыште шке вержым мумыжо.

Почеламутын темыже да тўн шонымашыже. Ава – илышын негызше, илышумылымашын чынже да сынже.

Произведенийын нравственный да лирике сынже, лывырге йылмыже.

«Муралтем мый йывыртен»

Поэтын, эртен кодшо илышым шарнен, ончыкылыклан нравственный кўварым вакшмыже, пўрымашым палемдымыже.

Почеламутышто илышлан куан кумыл нōлтмō, шўм гыч лекше мурын раш, яндарын йонгалтмыже.

Литератур теорий: танастарымаш, ассонанс, аллитераций, метафор. Почеламутын чоналтмыже: ритм, стопа, рифме.

А. Бик. Поэт нерген ой (2 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Сонет-влак» Произведенийын идейный содержанияжы. Поэтын тўрлō кун-демлаште илыше марий-влак коклаште улшо кыл проблемым тарва-тымыже.

Сонет – почеламут дене возымо произведений. Тудын формыжо.

Литератур теорий: сонет. Амфибрахий. Анапест.

Шке семын лудаш да кангаш (1 шагат)

Г. Гадиатов. «Авамлан».

З. Дудина. «Кас кава».

В. Изилянова. «Йўлат ваштар-влак».

В. Колумб. «Шочмо кундемаште».

МАРИЙ СЫЛНЫМУТЫШТО МЫСКАРА ЖАНР ТРАДИЦИЙ (4 шагат)

М. Шкетан. Писательын мыскара ойлымашыже-влак (3 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Ече»

Иванов Васлийын сын-кунжо, койышыжо, шонкалымашыже, ваштал толмыжо. Иванова Марпан илыш позицийже, илышумылымашыже, пелашыжым чын корныш виктараш тыршымыже. Ойлымашын чоңалтме ойыртмемже, йылмыже.

«Парашют»

Произведенийын «Ече» ойлымаш дене икгайлыкше. Шемер енын илышышкыже спортын шынен пуремыжо.

Майрукын образше. Спортым, поснак парашютым, йөрәтен шындымын амалже. Ипат кочан спорт деке мелын лийме корныжо.

М. Шкетанын мыскара ойлымаш-влакым возымо мастарлыкше, произведений-влакын чоңалтме, сылнылык да йылме ойыртмемшт.

Литератур теорий да историй: мыскара, юмор да сатир. Мыс-кара ойлымаш жанрын ойыртмемже (чоңалтмемже, сылнештарыме йөнжө-влак, мыскара элементше). Мыскара ойлымаш жанрыште

М. Шкетанын традицийже.

Шке семын лудаш да кангашаш (1 шагат)

Дим. Орай. «Осып Ваня».

М. Рыбаков. «Мик-мек».

М. Шкетан. «Меран лу», «Команмелна».

С.Г. Чавайн. «Орва шӱдыр ден орва пашкар», «Темдыме купеч да ушан судья».

(Туныктышын темлымыже але тунемше-влакын ойырен на-лмышт почеш.)

КИНДЕ – ИЛЫШ НЕГЫЗ (6 шагат)

Ю. Артамонов. Писательын творчествож нерген ой (3 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Киндет перкан лийже»

Произведенийыште «Кинде – илыш вий, илыш пиал, тиде пиа - лым аклен да переген моштыман» тун шонымашым шындарымаш. Киндым ончен-куштышо Васли Йыванын сын-кунжо, койышыжо, шонымашыже. Тудын паша усталыкше, киндым ончен куштымо акым палымыже, у тукумым шке илыш опылан энтертен туныктымемже. Пашаште чапым налше, илышым палыше ен да самырык тукум кокласе кыл.

В. Абукаев-Эмгак. Писательын усталык

корныж нерген ой (2 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Кинде шултыш» Ойлымашын нравственный негызше, сынже, келгытше. Семонын койыш-шоктышыжо, кинде деке кумылжо, тидлан амалже. Киндын илышым аралыме вийже. Произведенийыште тудым аклыме да перегыме йодышын пусын шогымыжо. Ава да икшыве кокласе кыл.

Ойлымашын чоңалтме да сылнылык ойыртмемже.

Литератур теорий: произведенийын сюжетше. Сюжетын элементше-влак (экспозиций, завязке, действийын кушкын толмыжо, кульминаций, развязке) нерген умылымаш. Конфликт. Пейзаж.

Портрет. Сылнымут деталь.

Шке семын лудаш да кангашаш (1 шагат)

И. Горный. «Кинде».

В. Дмитриев. «Кинде».

Д. Исламов. «Кинде», «Нур оза».

А. Селин. «Кумшо кинде», «Кинде – илыш вож».

И. Стрельников. «Пасу лӱшка».

МОГАЙ ИЛЫШ, ТУГАЙ ЧАП (6 шагат)

В. Колумб. Поэтын илышыже да творчествож нерген ой (3 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Шочмо йылме»

Айдемын ылыш пұрымаштыже шочмо йылмын верже. Шочмо йылме – эн шерге поянлык. Тудын шочмо мланде, шочмо калык дене кылдалтмыже, кумда ылыш корныш лекташ волгыдо ўшаным, вий-куатым пуэн шогымыжо.

Почеламутын чоналтмыже, йылме ойыртомже.

«Мыйын корнем»

Кугу Ачамланде сар жапысе ылышым авторын шке ылышыжлан энтертен иктешлымыже. Лирический геройын образше, тудын ылыш лонгаш, пашаш шуаралтмыже, нравственный сынже, волгыдо ку-мылжо, сылнылыкым, поэзийым йӧратымыже. Поэмын гражданский сынже, чоналтмыже, сылнештарыме йӧнжӧ-влак.

Литератур теорий: автор-повествователь, каласкалыше герой. Авторын позицийже. Лирический герой да тудын образшым сӱретлыме йӧн-влак.

В. Рееж-Горохов. Артист, поэт, писатель, драматург (1 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Элнет»

Поэтын шочмо кундем, шочмо калык нерген шӱм гыч лекше ойжо. Элнет – марий мландым иктешлыше символ сынан образ. Почеламутын шонкалаш таратымыже, кугезе мланде деке йӧратымаш шижмашым да кутешныме кумылым тарватымыже.

Произведенийын сылнылык ойыртомже.

Литератур теорий: символ нерген умылымаш.

Шке семын лудаш да канашаш (1 шагат)

А. Канюшков. «Простыӊ мӱнӱм, мары йӱлмӱ!»

Г. Матюковский. «Сенымаш корно дене» (ужаш-влак).

С. Николаев. «Шочмо йылме».

В. Рееж-Горохов. «Кузе илет, ялем».

А. Селин. «Мемнан урем».

Мӧнгыштӧ лудаш темлыме книга-влак

В. Рееж-Горохов. Вож. – Йошкар-Ола, 2001.

А. Степанов. Колымшо курым. – Йошкар-Ола, 1970.

Леена Лаулайнен. Финн поэтессе нерген кӱчык ой (1 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Чачавий» Айдеме лӱмын ылыш пұрымаште верже. Авторын «Лӱмнеретым кӱшнӧ кучо» калык ойын шонымашыжым, кеч-могай ылыш ситуацийште шке лӱм дене кутешныме кумылым почын ончыктымыжо.

Почеламутын марий калык ойпого дене кылже, сылнылык ойыртомже, муро пұрымашыже.

Ушеш тунемаш произведений-влак

А. Бик. «Сонет-влак» (ужаш).

Йыван Кырла. «Шочмо кече».

В. Колумб. «Шочмо йылме».

Олык Ипай. «Шыже кечын».

В. Рееж-Горохов. «Элнет».

Л. Лаулайнен. «Чачавий».

Литератур теорий да историй гыч сведений-влак

- Литератур – мут искусство.
- Литератур род да жанр нерген умылымаш-влакым келгемдымаш. Эпике (ойлымаш, повесть, роман), лиро-эпике (поэме, басне, балладе) да лирике.
- Архаизм, портрет, пейзаж.
- Сылнымут образ. Персонаж. Литератур герой. Кӧргӧ монолог – геройын чоншижмашыжым почаш полшышо йӧн.
- Сылнымутан литературышто ылыш чын да авторын шонен лукмыжо.
- Литератур произведенийын формыжо да содержанияж нерген шинчымашым келгемдымаш: тема, тӱн шонымаш, проблеме, пафос; сюжет да тудым ыштыше элемент-влак, композиций. Конфликт. Пейзаж. Портрет. Сылнымут деталь.
- Автор-повествователь, каласкалыше герой. Авторын пози-цийже. Лирический герой да тудын образшым сӱретлыме йӧн-влак.
- Сылнымутышто трагический да комический сын. Юмор да сатир. Эзопын йылмыже.

- Сылнымутан произведенийын йылмыж нерген умылымашым келгемдымаш. Диалог да монолог. Геройын йылме ойыртомже.
 - Сылнымутан произведенийыште сылнештарыме йӧн-влак. Ассонанс, аллитераций.
 - Проза да поэзий. Почеламутым чонгым негыз: почеламутын размерже, ритм, стопа, рифме, строфа.
 - Марий сылнымутын ойыртомже да моло калык литератур дене икгайлыкше.
- Тунемше ий мучаште мом ыштен моштышаш
- Сылнымутан, научно-популярный да публицистике сынан текст-влакым сылнын, раш, умылаш лийшын, ӱшандарышын лудшаш.
 - Произведенийыште илыш чын да авторын шонен лукмыж кокласе кылым палышаш.
 - Сюжет элемент-влакын идейно-художественный рольыштым рашемден кертшаш.
 - Сылнештарыме йӧнын, йылме ойыртомым ыштыше мут да ойсавыртыш-влакын идейно-художественный сыныштым рашемден кертшаш.
 - Произведений гыч кӱлешан посна эпизод-влакым ойырен моштышаш.
 - Событий-влакын амалыштым, нунын кушко шуктымаштым умылтарен кертшаш.
 - Текстыште образный мут ден ойсавыртыш-влакым, сылнеш-тарыме ой-шамычым (танаастарымаш, эпитет, уэш-пачаш каласы-маш, гиперболо, литота да молат), пӱртӱс сӱретым мушаш, событий-влак каен шогышо, содержанияйым почын пуышо, тӱн шоны-машым рашемдыше верлам палемден умылтарен сенгышаш.
 - Геройын койышыжым, сын-кунжым, илыш деке кумылжым эскерен, тудлан акым пуэн моштышаш.
 - Эпический, лиро-эпический да лирический произведений-влакым келгын палышаш, нуным ойырен да аклен моштышаш.
 - Ик але тӱрлӧ произведенийласе герой-влакын койыш-шоктышыштым танаастарышаш, икгайлыкым да ойыртомым муын моштышаш.
 - Тӱрлӧ авторын ик темылан возымо сылнымутыштым танаастарышаш.
 - Шке семын лудмо але изобразительный искусство произведений, событий ден герой-влак нерген шке шонымым ойлен да возен сенгышаш.
 - Тематике да жанр икгайлык негызеш шочмо литературым руш да моло калык литератур дене танаастарышаш.
 - Лудмо произведенийлан (посна ужашлан) простой да сложный планым ыштен кертшаш.
 - Сылнымутан произведенийыште сюжетым, конфликтным да эпизодым (кульминационный, финальный) лончылымо, тыгак со-бытийым аклыме нравственно-философский темылан сочинений-влакым, шкевуж лудмо произведенийлан аклыммутым возышаш.
 - Шке каласыме але возымо шонымашлан планым ыштен моштышаш.

Марий литератур дене 7 класслан тематический планирований

Ик ий мучко 35 шагат.

Программе «Марий литератур программе. Тун школлан примерный программе», Йошкар-Ола, 2014.

Литератур: «Марий литератур 7 кл.» учебник-хрестоматий, Е.М.Иванова, Т.Н.Воронцова, Йошкар-Ола, 2025.

№	урокин темыже	жап	Урокын типше	Урок эртарыме йон	Тергыме йон	Вучымо лектыш	Монго паша	Урок эртарыме кече	
1.	Айдемын илышыштыже сылнымутан литературын верже.	1	У темым тунеммаш	Мутланымаш, лудмаш	Сылнын лудмаш, синквейным возымаш.	Сылнымутан литератур да научно-популярный литератур коклаште ойыртемем ужын мошташ; калык ойпого нерген умылымаш литератур жанр да род нерген умылымашым келгемдымаш.			
МАРИЙ СЫЛНЫМУТЫШТО КАЛЫК ИСТОРИЙ (13 шагат)									
2	Я. Алексейнын илыш-корныжо да творчествыже. «Өрмөк» повесть, тудын темыже да идеяже.	1	У темым тунеммаш	Шкевуя лудын, Хронологий таблицым ыштымаш.	Шымлыме паша негызеш презентацийым ямдылаш да палдараш.	Писательнын илыш корныжым таблице але презентаций почеш каласкалымаш. Произведенийын темыжым, тун шонымашыжым рашемдымаш. Архаизм, историзм, кайык лум мутерым ыштымаш.			
3	Өрмөкын, Эшполдын да моло геройын образышт.	1	Текст дене келгын пашам ыштыме урок	Содержанийым канашымаш, тошто да у илыш	Произведенийым лончылымо да туссүрет дене	Өрмөкын да Лотайын, Ормыза ден Чепишын,			

	Повестын йылме ойыртемеже.			нереген кутырымаш. Герой-влак нерген сообщенийым ямдылаш	кылдалтше йодыш-влаклан вашмутым пуышаш.	ватыжын, Ямбикан, Эшполдын сын-куныштым, койышыштым, социально-нравственный сыныштым, илыш деке ончалтышыштым, пұрымашыштым чын акым пуэн суретлен ончыктымаш.			
4	Лотай да Ормок	1	Йылме лывыртыме паша	Мутланымаш, лудмым тушкан канашымаш, планым возымаш	Портретный характеристикым возымаш (сочинений)	произведенийласе герой-влакын койыш-шоктышыштым танастарымаш, икгайлыкым да ойыртемым муын моштымаш да раш да кучыкын сочинений гоч почын ончыктымаш.			
5	Ким Васин. Писательын творчествыштыже марий калыкын илен толмо корныжо «Юкей Егоров» ойлымаш. Тудын исторический событий-влакеш негызлалтмыже.	1	У темым тунеммаш	Писательын илыш корныжо почеш йодышлан вашмутым возымаш. Ужаш ден лудмаш, содержаниям кучыкын каласкалымаш.	Произведенийыште ончыктымосторий событий-влак. Марий талешке-влак. Нунын шочмо калык верч талын шогымышт нерген сообщенийым ямдылаш.	Произведенийын темыжым, тўн шонымашыжым рашемдышаш. Викторинылан йодышым ямдылаш.			
6	Ким Васин. «Юкей Егоров» ойлымашын содержаниям.	1	Текст дене келгын пашам ыштыме урок	Герой да событий-влак нерген	Произведенийын содержаниям палымым да	Содержанийым тўрлө йон дене каласкалымаш			

				мутланымаш, лудмым тушкан канашымаш, сложный планым возымаш	умылымым тергыме йодыш-влаклан вашмутым пуымаш	(тичмашын, тўнжым ойырен, план почеш, герой ден событий- влаклан акым пуэн, геройын ойыртемалтше койышыжым почын).			
7	Ким Васин. «Юкей Егоров-марий калыкын йоратыме эргыже	1	Иктешлен тунемме урок	Суретлан, историйлан, тачысе кечылан энертен граждан сар нерген кутырымаш.	Пугачев восстанийын Марий кундемыште шарлымыже нерген исторический факт- влаклан, марий художник-влакын радынаштан энертен, акым пуэн кутырымаш.	«Тек сар огеш лий мланде умбалне нигунам» устный вашмутым ямдылаш			
8	В. Юксерн. Писатель нерген ой. Творчестваштыже илыш гыч налме герой-влак	1	У темым тунеммаш	Туныктышын каласкалымыже, информацийым погымаш.	Хронологий таблицым ышташ	Произведенийын темыжым, тўн шонымашыжым рашемдымаш. В.Мосоловын илыш корныжо докладым ямдылымаш.			
9	В. Юксерн. «Вўдшў йога – серже кодеш» повестын содержанийже	1	Текст дене келгын пашам ыштыме урок	Мутланымаш, лудмым тушкан канашымаш, планым возымаш	Произведенийын содержанийжым палымым да умылымым тергымаш, йодыш- влаклан вашмутым пуымаш	Содержанийым тўрлў йўн дене каласкалышаш (тичмашын, тўнжым ойырен, план почеш, герой ден событий- влаклан акым пуэн, геройын ойыртемалтше койышыжым почын). Произведенийым лончылымо да тўссўрет дене			

						кылдалтше йодыш- влаклан вашмутым пуымаш.			
10	В. Юксерн. «Вүдшө йога – серже кодеш»	1	Иктешлымаш урок	Тест заданийым шуктымаш, мутланымаш.	Палемдыме ужашлам роль дене сылнын лудмаш, лудмеке йолташлан акым пуымаш.	«Марий академик- влак» книжка- раскладушкылан материалым погымаш.			
11	Василий Мосолов- икымше марий академик	2	Йылме лывыртыме паша	Погымо информаций- влакым кучылтын, творческий пашам шуктымаш	сочинений	Повестыште илыш чын да авторын шонен лукмыжо (художественный вымысел), нунын кокласе кылым муын танастарен, шымлен возымаш.			
12	В. Сузы. «Вакш йоньшта» ойлымашын содержанийже.	1	У темым тунеммаш	Авторын илыш да творчество корныжо почеш таблицым ышташ. Событийым почмаште пуртусын рольжо нерген кутырымаш.	Произведенийыште ял илышым, эл кӱргыштӱ лийше вашталтышым тачысе кече дене танастарен, шымлен лончылымаш.	Произведенийын темыжым, тӱн шонымашыжым рашемдымаш. Ойлымаш да творчестваже почеш кроссвордым ышташ.			
13	Павыл да Микита кокласе вашпижмашын негызше. Антитеза	1	Текст дене келгын пашам ыштыме урок	Абзац дене лудын, мут суретым суретлен каласкалымаш.	Произведений гыч ужашым налын суретлымаш	Эпиграф нерген умылымаш. Ойлымашым ужашлан шеледаш да эпиграфым кычалаш.			
14	1-ше Контрольный паша «марий сылнымутышто калык историй».	1	Иктешлымаш урок	Зачет паша	Турло заданий- влакым шуктымаш	1 чырык жапыште тунеммым иктешлымаш			
МАРИЙ ПОЭЗИЙЫН У СЫН, ФОРМО ДЕНЕ ПОЙДАРАЛТМЫЖЕ (7 шагат)									
15	Олык Ипай. «Шыже кечын	1	У темым тунеммаш	Олык Ипай нереген интернет	Почеламутым партитурылан	Наизусть тунемме произведений-			

[illegible]

21	М. Шкетан. Писательын илыш корныжо. «Ече» ойлымашын содержанийже.	1	Урок-проект	Писательын илыш корныжо нерген информацийым погаш да анализым ышташ роль ден лудмаш	Тест паша, викторин.	Произведенийын темыжым, тўн шонымашыжым рашемдымаш. Икымше лица дене ойлымашын содержанийжым сылнын каласкалымаш.			
22	«Парашют» ойлымашын содержанийже.	1	У темым тунеммаш	Лудмаш , канашымаш	Икымше лица дене мыскара ойлымашым сылнын каласкалаш.	Произведенийын темыжым, тўн шонымашыжым рашемдышаш.			
23	Ипат кугызан да Майрукын образышт	1	Текст дене келгын пашам ыштыме урок	Лудмаш, ойлымашым композиций могырым лончылен канашымаш	Суретлаш йоратыше- влаклан ик мыскара ойлымашым ойыраш да икмыняр иллюстрацийым ышташ.	Композиций дене пырля образ-влакым лончылен, герой- влакын койыш- шоктышыштым шымлен, авторын шонымашыжым рашемдышаш улыт. Выставкылан материалым погаш			
КИНДЕ – ИЛЫШ НЕГЫЗ (6 шагат)									
24	Ю. Артамонов. Писательын творчествож нерген ой. «Киндет перкан лийже» повесть гыч ужашын содержанийже	1	У темым тунеммаш	Пасу паша нерген презентацийым ямдылаш,кутыры маш, Киндым ончен куштымо йула дене палдарымаш.		Произведенийын темыжым, тўн шонымашыжым рашемдышаш. Кинде, паша нерген калыкмутлан ребусым ышташ			
25	Ю. Артамонов. «Киндет перкан лийже»	1	Текст дене келгын пашам ыштыме урок	канашымаш	Ача ден эргын образыштым образым танастарен планым ышташ да каласкалаш.	Произведенийысе событий-влакым кызытсе жап кўкшыт гыч аклымаш.			

26	В. Абукаев-Эмгак. Писателян усталык корныжо. «Кинде шултыш» ойлымашын содержанияйже.	1	У темым тунеммаш	Хронологий таблцым ыштымаш да кучыкын ылыш корнжым каласкалымаш.	Тест паша	Произведенийын темыжым, тун шонымашыжым рашемдышаш.			
27	Ава да икшыве коклазе кыл.	1	Текст дене келгын пашам ыштыме урок	Содержанийым каласкалаш		Геройын койышыжым, сын-кунжым, ылыш дене кумылжым эскерен, тудлан акым пуэн моштышаш.			
28	Кинде –ылыш вий	1	Йылме лывыртыме паша	беседе	Эрыкан Сочиненийым возымаш.	Сочиненийым (планым чонен, кулеш цитатим поген, черновик дене пашам ыштен) возышаш.			
МОГАЙ ИЛЫШ, ТУГАЯК ЧАП (6 шагат)									
29	В. Колумб. Поэтын ылышыже да творчестваж нерген ой (3 шагат) «Шочмо йылме»	1	У темым тунеммаш	Беседе, лудмаш		Наизусть тунемме произведений-влакым сылнын каласымаш			
30	В. Колумбын «Мыйын корнем» поэмын содержанияйже	1	У темым тунеммаш	Шомак-влакым рашемден, текстым умылтарен лудмаш, Содержаний почеш цитатный але простой планым возымаш.	Планлан энертен, Лирический геройын ылыш корныжым лончылен кайымаш.	Поэтын чын ылыш корныжо дене танастарен лончылымаш			
31	В. Колумб «Мыйын корнем» поэмыже.	1	Поэме дене келгын пашам ыштыме урок	Беседе, йодышлан вашмутым пуымаш	Заданий-влакым шуктымаш				
32	В. Рееж-Горохов-артист, поэт,	1	У темым тунеммаш	Презентаций почеш	Йодыш дене паша, Сылнештарыме йон-	Наизусть тунемме произведений-			

	писатель, драматург. «Элнет» почеламутын содержанийже.		пенгыдемдыма ш, иктешлымаш	каласкалымаш, сылнын лудмаш	влакым лончылымаш.	влакым сылнын каласымаш			
33	Леена Лаулайанен- финн поэтесса. «Чачавий»	1	У темым Тунеммаш, пенгыдемдыма ш, иктешлымаш			Наизусть тунемме произведений- влакым сылнын каласышаш			
34	3 №-шо контрольный паша	1	иктешлымаш	Тест паша	Творческий паша заданийым шуктымаш				
35	Иктешлымаш урок- влак, литератур теорий гыч ушештарымаш	1	Канашымаш урок	Шкевуя паша	Тест, опрос	Тунемме теме- влакым радамлен, иктешлен мошташ			

VIII КЛАСС (35 шагат)

Лудаш да тунемаш – 26 шагат

Шке семын лудаш да канашаш – 3 шагат

Йылме лывыртыме паша – 4

Ешартыш жап – 2 шагат

Ончылмут

Илышым искусствышто образ гоч ончыктымаш. Сылнымут образ. Литератур – сылнымут искусство. Искусствын моло видше. Литературын түрлө жанрже.

МАРИЙ КЛАССИК-ВЛАКЫН ТВОРЧЕСТВЫШТ

С. Чавайн. Илыш да усталык корныжо (7 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Шылше

Ойлымашын фольклор негызше да келге реализм содержанияже. Авторын пүсö социальный проблемым тарватымыже, тудым рашемдымаште калык поэзийын верже.

Произведенийын чоналтмыже, сылнылык ойыртемыже.

«Акпатыр»

Драмын исторический негызше, героике сынан улмыжо. Илышым кумдан авалтымыже. Калыкын шке эрыкше верч кучедалмыже.

Акпатыр. Геройын произведенийыште верже, рольжо, койыш-шоктышыжо, илыш деке ончалтышыже. Событий-влакын ватшалт толмышт семын тудын кушкын, виян толмо ойыртемыже. Калык верч шогымыжын амалже да нравственный негызше. Повстанец-влакын атаманышт марте кушмыжо, героико-романтический түспö.

Пекеш Савий. Акпатыр дене танастарымаште тудын сын-кунжо, калык деке ончалтышыже, илышумылымашыже, койышыжо.

Паймыр ден Токанай. Калыкын ойыртемыште, ўшанле, чын верч шогышо, пентгыде эргышт.

Тойблат ден Пашай. Социальный сынышт, койышышт, илышыште верышт. Эвика ден Эвай. Чон моторлыкышт, пентгыдылыкышт, нравственный сынышт.

Эвайын ачаже Муканай, Пекеш Савийын ватыже Верай, Марпа ўдырж ö, тулык вате Малика. Нунын сын-кунышт, ойгышт, куа-нышт, илышышт.

Авторын Акпатыр да моло герой-влак деке кумылжо.

Драмын социальный сынже.

Герой-влакым танастарымаш. Контраст.

Драмыште марий калыкын илыш-йўлаже.

Илыш чын, историй событий-влак да авторын шке шонымашым ешарымыже (вымысел).

Авторын калык ойпого материалым устан кучылтмыжо. Произведенийын чоналтмыже, йылме ойыртемыже, сылнылыкше, романтизм шўлышыжö.

Литератур теорий: образ-характер. Тўн литератур направлений-влак: романтизм да реализм. Романтический герой. Литературышто историй илыш чын да тудым сылнымут гоч ончыктымаш (вымысел). Дrame. Опер, либретто, арий, хор нерген умылымаш.

Шке семын лудаш да канашаш (1 шагат)

С.Г. Чавайн. «Дезертир-влак» повесть, «Мўкшотар» драме, «Сай кутырет, марий калык!», «Революций» почеламут-влак. Шабдар Осып. «Марий кундемлан», «Вурс йўк» почеламут-влак.

В. Сави. Илыш да усталык корныжо (2 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Муро орланге» («Тўня муро» ужаш)

Ойлымаште йыр улшо пўртўс илышын, тудын моторлыкшын айдеме илыш дене чак кылдалтмыжым сўретлен ончыктымаш. Мурын кумылым нўлтышö, илышым сўрастарыше, куатым ешарыше вийже.

Ойлымашын йомак, аллегорий сынан улмыжо. Тудын сылнылык ойыртемыже.

Н. Игнатьев. Илыш да усталык корныжо (4 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Комсомол ўдыр» (ужаш-влак)

Произведенийын ылыш чынеш негызлалтмыже. Элыште граждан сар жапыште лийше ылыш пуламыр.

Миронова Огаптя – калыкын ўдыржө, тудын ылыш умылымашыже, у ылыш чынлан пентгыдын ўшанымыже, тудын верч лўдде шогымыжо.

Анфиса – ылышын шере-кочыжым изинек пален кушшо ўдыр. Тудын «тул-вўд вошт» эртымыже, аважын тўналмыжым умбакыже шуйымыжо.

Герой-влакын пўрымашышт, нравственный негызышт. Произведенийысе событий-влакым кызытсе жап кўкшыт гыч аклымаш.

Литератур теорий: прототип нерген умылымаш.

Мўнгыштө лудаш темлыме книга-влак

Калык шўмыштө: Сергей Григорьевич Чавайн нерген шарнымаш странице-влак. – Йошкар-Ола, 1978.

С.Г. Чавайн: возымыжо кум том дене лектеш / К.К. Васин ден Г.С. Чавайн чумыреныт. – Йошкар-Ола, I т. – 1980; II т. – 1980; III т. – 1981.

Чоткар патыр: Сергей Чавайн: палыме да палыдыме / Г.З. Зай-ниев ямдылен. – Йошкар-Ола, 2013.

Н. Игнатъев. Айырен нăлмă произведенийвлă. – Йошкар-Ола, 1995.

Г. Костатеев. Никон Игнатъев // Кушмы корнына. – Йошкар-Ола, 1981. – С. 29 – 35.

КӨН ЭЛЖЕ ВЕРЧ ШЎМЖӨ ЙЎЛА – ТУДО ПАТЫР (13 шагат)

Дим. Орай. Илыш да усталык корныжо (4 шагат) Лудаш да тунемаш

«Чолга шўдыр»

Повестлан негыз лийше материал. Повестьын темыже, идейже да содержанияйже, нравственный да патриотический сынже.

Сергей Суворовым ончен куштымаште аважын, Павыл кочажын, пошкудыжо-влакын, кундемын, ялын, школын суапышт.

Сергей Суворов – туныктышо. Тудын сар корныш толмыжо, сын-кунжо, чоншижмашыже, патырлык корныш тошкалмыже.

Сергей Суворов – шочмэлын да калыкын эргыже.

«Чолга шўдыр» повесть – очерково-публицистический, романтический шўлыш дене возымо поэзий сынан произведений. Тудын самырык тукумым шочмэлым йөраташ, аралаш ямдылымаште верже.

Повестьын йылме ойыртемже, чоналтмыже, сылнештарыме йөнжө-влак, сылнылык ойыртемже.

Н. Лекайн. Илыш корныжо да творчествае (2 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Шонго мичуринец»

Очеркын темыже, тўн шонымашыже да сюжет корныжо. Произведенийыште тўн геройын – Н.А. Александровын – койыш-шоктышыжо, пўртўс деке кумылжо, пашалан чулым улмыжо.

Произведенийын йылме ойыртемже, чоналтмыже, сылнылыкше. Литератур теорий: очерк, публицистике, сылнымутан произведенийыште ылыш герой. Литератур герой да персонаж-влак.

Тўшка герой-влаклан характеристике.

М. Казаков. Поэтын ылыш да усталык корныжо (2 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Онар» Почеламутышто Онар патыр дене кугешныме кумыл. Авторын легендысе геройын символ сынан образше гоч патырлыкым, чын верч шогымым, шочмо элым да калыкым аралаш эре ямде улмо шижмашым моктен мурымаш.

Почеламутын чоналтме да сылнылык ойыртемже.

«Лесникын мутшо»

Пўртўс да айдемын пўртўсыштө верже.

Япий кугызан ылыш позицийже, пўртўсын моторлыкшым ужын да умылен моштымыжо, поянлыкшым арален шогымыжо. Лирический геройын койыш-шоктышыжо, йылме ойыртемже.

Поэтический ойлымаш. Произведенийын сылнылык ойыртемже.

М. Рыбаков. Илыш да усталык корныжо (4 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Ачамын йöратыме мурыжо»

Произведенийын лирико-драматический сынже, реализм не-гызше. Авторын марий калыкын сар да сар деч варасе илышыжым кумдан сўретлен ончыктымжо.

Виктор Эмановын койыш-шоктышыжо, нравственный негызше. Мурын калык-влак да тукум кокласе кылым ушен шогышо символ сынан образше.

Произведенийын пафосшо, чоңалтме да йылме ойыртомже. Шке семын лудаш да канашаш (1 шагат)

М. Казаков. «Поро кече», «Келшымаш».

В. Чалай. «Авамлан серыш».

ШОЧМО МЛАНДЫН ШОКШЫЖО (13 шагат)

Осмин Йыван. Илыш да усталык корныжо (3 шагат) Лудаш да тунемаш

«Марий Эл»

Марий Эл – шочмо кундемын поянлыкшым, моторлыкшым, иза-шольо калык-влакын келшен илымыштым иктешлен, ушен шогышо образ.

Почеламутын сылнылык ойыртомже, романтике шўлышыжö, кумыландыше сынже.

«Уна»

Марий ўдырамашын илышыже, тўняумылымашыже, калык илыш-йўла ойыртомым жаплымыже.

Унай – илышыште шке вержым палыше, умылен шогышо образ. Ўдырамашын куанже, паша верч колянмыже, эхсыде тыршымыже, шотан ава, ура чонан айдеме улмыжо. Унайын, вес кундемласе илышым ужын, шўм-чон, уш-акыл поянлыкым, тўняончалтышым, умылымашым пойдарымыже, кумдандымыже. Поэмын лиризм кумылжо, шўм-чон шижмашым почын пуымаште пейзажын, калык ойпого поянлыкын, сылнештарыме йөн-влакын верышт. Поэмын ойыртомалтше йылмыже: эпитет, таңастарымаш-влак.

Г. Алексеев. Писатель нерген ой (3 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Пöрт»

Писательын ялысе илышым келгын палымыже, илыш кончышым шижын моштымжо. Пöрт образ гоч шочмо ялын историйжым, пўрымашыжым, ончыкылыкшым почын пуымо мастарлыкше.

Авторын илыш, шочмо вер нерген шонаш ўжмыжö.

«Шочмо мландын шокшыжо»

Лудышын чоңалтме ойыртомже. Тўн герой. Тудын символ сынан улмыжо. Автор да герой. Произведенийын темыже да тўн шонымашыже.

Писательын йылме мастарлыкше.

Литератур теорий: описаний, повествований. Символ. Новелле.

Шке семын лудаш да канашаш (1 шагат)

Г. Алексеев. «Ава – кече гае», «Шошо – пайрем», «Гармонь».

Осмин Йыван. «Керебеляк», «Пўнчер», «Шемшыдан пасу».

А. Тимиркаев. Поэт нерген ой (1 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Тукум кыл»

«Тукум кыл» шонымашын нравственный сынже, негызше. Ача-коча-влакын тўналме корныштым самырык тукумын шуяш ямде улмыжо. Илалше ден самырык кокласе кыл – илышын негызше, ончыкылыкшо, пўрымашыже.

Почеламутын чоңалтмыже, йылме ойыртомже.

Литератур теорий: почеламутын чоңалтмыже. Кок слоган стопа (ямб, хорей). Ударениян да ударнийдыме (мужской да женский) рифме-влак.

В. Изилиянова. Поэтессе нерген ой (1 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Мый тышан шочынам»

Шочмо кундемын поэзийже, шкешотан ойыртомже. Произведенийын нравственный негызше.

Почеламутын чоналтме да сылнылык ойыртомже.

М. Кудряшов. Писатель нерген ой (2 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Тулык окна-влак»

Кугыен да икшыве-влак кокласе кыл. Писательын тулыкеш кодшо йоча-влакын койышыштым, кумылыштым, чоншижмашыштым сүретлыме мастарлыкше. Произведенийын нравственный негызше.

Ойлымашын чоналтме да йылме ойыртомже.

В. Петухов. Сылнымут мастар нерген ой (1 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Эре поро лийже»

Почеламутышто порылыкым илыш негыз семын аклымаш. Поэтын «Поро лийже мландымбалне, кажне ешыште да айдеме шүм-чонышто» шонымашым сылнымут гоч шындарымыже.

Авторын сылнештарыме йөнжө-влак.

Роберт Миннуллин. Татар поэт нерген ой (1 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Пошкудын ак – Юмын ак»

Поэтын пошкудо татар да марий калык-влакын курымла дене келшен, икте-весым пагален илымыштым сүретлымыже.

Почеламутын сылнылык ойыртомже.

Ушеш тунемаш произведений-влак

В. Изилянова. «Мый тышан шочынам».

М. Казаков. «Онар».

Дим. Орай. «Чолга шұдыр» (ава нерген ужаш); Осмин Йыван. «Марий Эл».

В. Петухов. «Эре поро лийже».

А. Тимиркаев. «Тукым кыл».

Литератур теорий да историй гыч сведений-влак

- Литератур – мутобраз искусство.
 - Сылнымут образ нерген шинчымашым келгемдымаш. Персонаж. Литератур герой. Тўн да второстепенный персонаж. Литерату-рышто курымашлык теме-влак.
 - Сылнымутан литературышто илыш чын да авторын шонен лукмы
 - Литератур произведенийын формыжо да содержанияйже нерген шинчымашым келгемдымаш: тема, тўн шонымаш, пафос, про-блема; сюжет да композиций. Действийын виян толмыжо. Конфликт. Пейзаж. Портрет. Сылнымут деталь.
 - Автор-повествователь, каласкалыше герой. Авторын пози-цийже. Произведенийын вуймутшо. Эпиграф нерген умылымаш.
 - Литератур род да жанр-влак. Эпический жанр-влак: ойлымаш, новелле, очерк, эссе, повесть, роман. Лиро-эпический жанр-влак: поэме, балладе, басне. Лирический жанр-влак: почеламут, моктем-мур (ода), элегий. Драмын литератур род семын умылымаш. Драмын жанрже-влак: комедий, драме, трагедий.
 - Тўн литератур направлений-влак: романтизм, реализм. Романтический герой.
 - Очеркыште, публицистикыште, сылнымутан произведений-ыште илыш гыч налме герой. Прототип. Литератур герой да персонаж-влак.
 - Литературышто традиций да у сын.
 - Сылнымутан произведенийын йылмыж нерген умылымашым келгемдымаш. Диалог да монолог. Реплике. Ремарке. Геройын йылме ойыртомже.
 - Сылнымутан произведенийыште сылнештарыме йөн-влак. Гиперболо, гротеск, антитезе. Символ нерген умылымаш.
 - Проза да поэзий. Почеламутым чонымо негыз: почеламутын размерже. Ритм, рифме, строфа нерген умылымашым келгемдымаш.
 - Марий сылнымутын ойыртомже, вес калык литератур дене кылже.
- Тунемше ий мучаште мом ыштен моштышаш

- Сылнымутан, научно-популярный да публицистике сынан текст-влакым умылен, сылнын да устан лудын кертшаш.
- Лудмо текстын событийже-влакым каласкален кертшаш.
- Сюжет ден композицийын (авторын герой да событий-влак нерген ойжо, шонкалымыже, образ, пейзаж, сурт-оралте, интерьер да молат) идейно-художественный рольыштым рашемден кертшаш.
- Сылнештарыме йӧнын, йылме ойыртемым ыштыше мутын да ойсавыртыш-влакын идейно-художественный сыныштым рашемден кертшаш.
- Герой-влак нерген канашымашым эртарен, характеристикым пуэн моштышаш.
- Авторын герой да илыш деке отношенийжым рашемден, событий-влакым кумдан палаш манын, герой-влакым икте-весе дене тагастарен моштышаш.
- Эпический, лирический да лиро-эпический произведений-влакым икте-весе дене ойырен моштышаш.
- Драмын литератур род семын ойыртемым палышаш. Драмын жанр палыжым (комедий, драме, трагедий) ойырен моштышаш.
- Геройын койышыжым, сын-кунжым, илыш деке кумылжым эскерен, тудлан акым пуэн моштышаш.
- Ик але түрлӧ произведенийласе герой-влакын койыш-шоктышыштым тагастарышаш, икгайлыкым да ойыртемым муын моштышаш.
- Түрлӧ авторын ик темылан возымо сылнымутыштым тагастарышаш.
- У мут ден ойсавыртыш-влакым ойышто да возымо годым ку-чылт моштышаш.
- Эпический произведенийым (але ужашым) тичмашын, кӱчыкын, кӱлешыжым ойырен каласкален кертшаш.
- Йодыш-влаклан кумда вашмутым, посна геройлан але герой-влаклан тагастарыме сынан характеристикым пуэн моштышаш.
- Тематике да жанр икгайлык негызеш шочмо литературым руш да моло калык литератур дене тагастарышаш.
- Лудмо произведенийлан (посна ужашлан) простой ден сложный планым ыштен сенышаш.
- Произведенийын идейный содержанияжым да сылнымут тӱняжым (тематике, проблематике, тӱн шонымаш, пафос; сюжет, конфликт, чоналтмаш, образ системе, авторын позицийже) лончы-лымо сочиненийым возен кертшаш.
- Шке семын лудмо але изобразительный искусство произведенийлан, герой ден событий-влаклан шке шонымым ойлен да возен сенышаш.

Марий литератур дене 8 класслан тематический план

№	Тема урока	Ко л- во ч.	Тип урока	Характеристик а деятельности уч-ся или виды учебной деятельности	Виды контроля, измерители	Планируемые результаты освоения материала	Дом. задание	Дата проведения	
1.	Сылнымутан литератур нерген умылымаш.	1	У темым тунеммаш	Мутланымаш, лудмаш	Сылнын лудмаш, каласкалымаш	Литературын кулешлыкшым умылымаш.			
Сергей Григорьевич Чавайн		6							
2.	С. Г. Чавайнын илышыже да творчествыже.	1	У темым тунеммаш	Лудмаш, каласкалымаш	Йодышлан вашмут	Чавайнын илыш корнымжым, Пугачёв восстаний нерген палаш.			
3.	«Шылше» ойлымашын содержанийже	1	У темым тунеммаш Канашымаш	Текст дене паша	Йодышлан вашмут	Содержанийым сай палаш			
4.	«Акпатыр» драмын идейно-тематический содержанийже	1	У темым тунеммаш	Лудмаш, каласкалымаш	Йодышлан вашмут	Тема ден идейым раш умылаш, образ- влакым танастарен мошташ			
5.	Драмыште моло образ- влак	1	У темым тунеммаш	Сылнын лудмаш, каласкалымаш, творческий паша, планым чонымаш	Йодышлан вашмут,	Драмын геройжо- влаклан характе- ристикым пуэн мошташ, контраст			
6.	Драмын чоналтмыже, йылме ойыртемже. Литератур теорий: драме, опер, либретто, арий, хор, образ-характер	1	Иктешлымаш урок	Текст дене паша	Йодышлан вашмут, тест	Драмын сюжетшым умылен, схемым ыштен мошташ			

-7-8	Й.л.п. Дrame почеш сочиненийым возымаш	2	Йылме лывыртыме урок	творческий паша, планым чонымаш	Сочиненийым возымаш				
В.Сави		2							
9	В.Сави нерген ой. «Муро орланге» ойлымашын содержанияйже,	1	У темым тунеммаш, иктешлымаш	Текст дене паша	Йодышлан вашмут	Ойлымашын йылме ойыртежым ужын мошташ, турло сылнештарыме йон-влакым ужын мошташ			
10	«Муро орланге» ойлымашын сынылыкше	1	Иктешлымаш урок	Текст дене паша	Йодышлан вашмут, тест				
11	Й.л.п. Фантастика сынан ойлымашым возымаш	1	Йылме лывыртыме паша	беседе	Сочиненийым возымаш	Турло сылнешт.йон-влакын кучылтын, текстым возаш тунемаш			
Н.Игнатьев		4							
12	Н.Игнатьевын илыш корныжо да творчествыже. «Комсомол удыр» повестын идейно-тематический содержанияйже	1	У темым тунеммаш	Беседе, текст дене паша	Йодышлан вашмут	Писательын илыш корныжым сай палаш, повестын темыж ден идейм чын умылаш			
13	«Комсомол удыр» повестын содержанияйже дене паша	1	У темым тунеммаш	Беседе, текст дене паша	Йодышлан вашмут	Повестын содержанием лончылен мошташ, огаптян да Анфисан образыштым йыжынлен мошташ			
14	Произведенийыште моло герой ден персонаж-влак	1	У темым тунеммаш	Беседе, текст дене паша	Йодышлан вашмут	Герой ден персонаж-влакым тушкалан шеледен лончылен			

						мошташ			
15.	Повестын чоналтмыже, сылнылык ойыртеме. Иктешлымаш урок.	1	Иктешлымаш урок	Планым чонымаш,	Тест, викторина	Айдемын пурымашыжым кызытсе жап дене танастарен аклен мошташ			
16	Й.л.п.	1	Йылме лывиртыме паша		Сочиненийым возымаш				
Димитрий Орай		4							
17	Дим.Орайын илыш-корныжо да творчествыже	1	У темым тунеммаш	Беседе, текст дене паша	Йодышлан вашмут	Писательын биографийжым палаш, повестьым путынек лудаш			
18	«Чолга шудыр» повестын содержанияйже дене паша	1	У темым тунеммаш	Беседе, текст дене паша	Йодышлан вашмут	Тун геройын образшым лончылен мошташ			
19.	Повестыште моло образ-влак	1	У темым тунеммаш	Беседе, текст дене паша	Йодышлан вашмут	Сергейын шуаралт-мыштыже нунын рольышт, ава нерген лирич.отступл.наизусть тунемаш			
20.	«Чолга шудыр» повестын чоналтмыже, йылме ойыртеме.Литератур герой нерген умылымаш.	1	Иктешлымаш урок	Планым чонымаш, тушкан канашымаш, хара-кым пуымаш	Тест, викторина	Повестын сылны-лыкшым, чоналтмыжым, ойыртемыжым умылаш			
21	Й.л.п. «Сергей Суворов – марий калыкын патыр эргыже» сочиненийым возымаш	1	Йылме лывиртыме паша		Сочиненийым возымаш				

22	Н. Лекайнын творчестваыже	1	У темым тунеммаш	Лудмаш, каласкалымаш	Йодышлан вашмут				
23	«Шонго мичуринец» очеркын содержанияыже	1	У темым тунеммаш	Беседе, текст дене паша	Йодышлан вашмут	Тун геройын образшым лончылен мошташ			
24	Очерк нерген умылымаш	1	Канашымаш урок	Мутланымаш, танастарымаш	Йодышлан вашмут				
25	Миклай Казаковын творчестваыже. «Онар» почеламутын содержанийже	1	У темым тунеммаш	Беседе, текст дене паша	Йодышлан вашмут	Почеламутын сылнылык ойыртемжым ужын мошташ, наизусть тунемаш			
26	«Лесникын мутшо» почеламутшо	1	У темым тунеммаш	Беседе, текст дене паша	Йодышлан вашмут	Почеламутын сылнылык ойыртемжым ужын мошташ, наизусть тунемаш			
27	Миклай Рыбаковын творчестваыже.	1	У темым тунеммаш	Беседе, текст дене паша	Йодышлан вашмут	Писательын биографийжым палаш, повестьым путынек лудаш			
28	«Ачамын йоратыме мурыжо» повестьын содержанийже	1	У темым тунеммаш	Беседе, текст дене паша	Йодышлан вашмут	Повестьын содер- жым лончылен мошташ,			
29	Виктор Эмановын образше	1	У темым тунеммаш	Беседе, текст дене паша	Йодышлан вашмут	Тун геройын образшым лончылен мошташ			
Осмин Йыван									
30	Осмин Йыванын илыш корныжо да творчестваыже. «Шочмо	1	У темым тунеммаш	Беседе, текст дене паша	Йодышлан вашмут	Почеламутын сылнылык ойыртемжым ужын			

	Эл» почеламут. «Уна» поэмын тематический содержанийже					мошташ, наизусть тунемаш			
31	«Порт» новеллын содержанийже Г.Алексевын творчестваыже	1	У темым тунеммаш	Беседе, текст дене паша	Йодышлан вашмут	Таблицым возаш			
32	Анатолий Тимиркаевын творчестваыже В.Изилянован творчестваыже	1	У темым тунеммаш	Беседе, текст дене паша	Йодышлан вашмут	Почеламутын сылнылык ойыртемжым ужын мошташ, наизусть тунемаш			
33	М.Кудряшов творчестваыже	1	У темым тунеммаш	Беседе, текст дене паша	Йодышлан вашмут	Писательын илыш корныжым сай палаш,			
34	«Тулык окна-влак» ойлымашын содержанийже	1	У темым тунеммаш	Беседе, текст дене паша	Йодышлан вашмут	ойлымашын темыж ден идейм чын умылаш			
35	Иктешлымаш	1	У темым тунеммаш	Беседе, текст дене паша	Йодышлан вашмут	Писательын илыш корныжым сай палаш,			

IX КЛАСС (35 шагат)

Лудаш да тунемаш – 25 шагат

Шке семын лудаш да кангашаш – 4 шагат

Йылме лывыртыме паша – 4 шагат

Ешартыш жап – 2 шагат

Ончылмут

Марий сылнымутан литератур нерген умылымаш. Тудын виян толмо йыжынже-влак. Историй темылан возымо произведений-шамыч.

МАРИЙ СЫЛНЫМУТЫШТО КАЛЫКЫН КУГУ СОЦИАЛЬНЫЙ СОБЫТИЙ-ВЛАК
ЖАПЫСЕ ИЛЫШЫЖЕ (18 шагат)

Я. Ялкайн. Илыш да усталык корныжо.

М. Горький ден Я. Ялкайн кокласе кыл (4 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Андрей Толкын» (посна ужаш-влак)

Элысе илыш кончышын кугу масштабан улмыжо, тудын марий ялышкат толын шумыжо. Повестьыште сүретлыме герой-влакын койыш-шоктышышт, ойго-куанышт, йўлашт, патриархальный илышын «помыжалтмыже», у саманын шўлышыжō марий ялыш, ешыш шынен пурymo. Мер илыш да марий кресаньыкын илышыже.

Произведенийын автобиографический сынан улмыжо.

Андрей Толкынын шуаралт, кушкын толмо корныжо, илыш ончалтышыжын вестўрлем виянмыже.

Андрей Толкын йыр улшо герой-влак: ачаже, аваже, Зайнит Эрай, Салек, Иван Алексеевич Унгаров, Борис Николаевич; Даулат, Русов, Мухамыттен. Еш, ял, школ-коммун илыш.

Повестьыште калык илыш-йўла, фольклор да этнографий материал.

Произведенийын йылме поянлыкше, чоңалтмыже; сюжет корно.

М. Горький ден Я. Ялкайнын вашкылышт.

Литератур теорий: ойлымаш да повесть, нунын икгайлыкышт да ойыртемашт. Теме да идей. Биографий да автобиографий.

К. Коршунов. Илыш да усталык корныжо (4 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Аксар ден Юлавий»

Марий калыкын курымла вошт эртыше илыш йыжынже. Историй кончыш да драмыште почын пуымо событий-влакын нравственный негызышт. Драматический событий-влак да айдемын пўрымашыже.

Марий князь Ялантай – шочмо калыкын ўшанже. Тудын илемже – эрык верч кучедалме верын рўдыжō. Ялантайын шонымашыже, ошкылжо, кугезе коча-влакын сугыныштан, пўртўс вийлан ўшанымашыже.

Курайын илыш дека ончалтышыже, позицийже.

Юлавий. Шўм-чон моторлыкшо, тўжвал сынже.

Аксар, Изерге, Тулбай – марий калыкын чолга эргышт.

Ўдырамаш-влакын илышыште верышт (Эчавий, Тойвий, Йылдавий).

Драмыште калык-влак кокласе пагалымашым ончыктымаш. Писательын марий илыш-йўлам, айдемын койышыжым почын пуымаште мастарлыкше. Произведенийыште фольклор да этнографий материалын верже.

Кугезе марий калыкын шочмо мланде, эрык верч, социальный да политический тўрсыр, шыгыремдылмаш ваштареш кучедалмыже – пьесын тўн шонымашыже.

Драмын чоңалтмыже: завязке, действиин виян толмыжо, кульминаций, развязке. Кыдеж, сўрет, кончыш. Ремарке. Пьесын сложный планже.

Литератур теорий: драме, трагедий, комедий, нунын икгайлыкышт да ойыртемашт.

Произведенийын чоңалтмыже, сюжетше.

Шке семын лудаш да кангашаш (1 шагат)

Н.М. Арбан. «Янлык Пасет».

Я. Ялкайн. «Андрей Толкын», «Ужар жап», «Ола».

(Туныктышын темлымыже але тунемше-влакын ойырен на-лмышт почеш.) Н. Ильяков. Илыш да усталык корныжо (5 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Нимучашдыме муро» («Опак Микита»)

«Опак Микита» – почеламут дене возымо роман. Тудын темы-же да содержанияйже.

Опак Микита – марий калыкын ойыртемалтше образше. Тудын нравственный негызше. Геройын шуаралт, кушкын толмо корныжо. Илышын калык да шочмэл деч ойыраш лийдыме улмыжо.

Сидыр Опак – ешвуй, Микитан ачаже. Ача да эрге кокласе кыл. Праско – тыглай марий ўдырамаш. Тудын ойго ден куанже, койышыжо, илышумылымашыже, шўм-чон моторлыкшо, портретше.

Торговой Ватю, Микаля, поп Арсентий.

Произведенийын лирико-эпический сынже (лирический да авторский чакналтыш-влак, исторический событий-влак).

Романын чоңалтмыже. Антитеза. Контраст йөн. Сылнылык ойыртем, калык ойпогын верже.

Литератур теорий: почеламут, поэме, почеламут дене возымо роман.

«Онтон Иван»

Кугу Ачамланде сар деч варасе илыш ойыртем. Произведенийыште нўлталме проблеме-влак.

Конфликтын негызше. Онтон Иванын поро койышыжо, паша кумылжо, чын верч шогымыжо.

Писательын гражданский позицийже, нравственный проблеме-влакым, айдеме илыш ойыртемем почын пуымо мастарлыкше.

Семен Вишневский. Илыш да усталык корныжо (3 шагат) Лудаш да тунемаш

«Пиал»

Произведенийыште сар ваштареш да тыныс илыш верч кучедалме теме.

Поэмын тўн шонымашыже. Сар корным эртыше салтакын илышыште айдемын верже нерген шонкалымыже, самырык туку-мым ончен куштымаште поро традиций кўлмў нерген проблемым нўлталмыже.

Поэмыште авторын позицийже. Геройын илыш йыжынже да ойыртемже.

Поэмын лирике сынан улмыжо: авторын чоншижмашыжым, шонымашыжым, психологийжым лирический геройын образше гоч почын пуымаш.

Поэмын чоңалтмыже: геройын исповедыше, сугынь мутшо, шонымашым калык ончык лукмыжо.

Йылме ойыртем, сылнештарыме йўн-влак. Содержанийым почын пуымаште лирике чакналтышын, таңастарымашын, олицетворенийын, риторический йодышын да кугу кумыл дене каласымын (восклицаний) верышт.

Литератур теорий: лирический герой, литератур герой. Автор-повествовательын образше.

Шке семын лудаш да канашаш (1 шагат)

В. Чалай. «Авамлан серыш».

С. Вишневский. «Шўм гыч шўмыш».

Муса Джалиль. «Мыйын мурем».

Мўнгыштў лудаш темлыме книга-влак

К.И. Беляев. Патриотвлă. – Козьмодемьянск, 1950.

Б. Данилов. Миша-артиллерист. – Йошкар-Ола, 1968.

В. Иванов. Тўтан. – Йошкар-Ола, 1965.

З. Каткова. Сар ок лий быле гын... // Ончыко. – 1958. – №5. – С. 9 – 44.

Макс Майн. Салтакын ужмыжо. – Йошкар-Ола, 1967.

А. Мичурин-Азмекей. Россон чодыраште. – Йошкар-Ола, 1972.

Чалай Васлий. Пиал. – Йошкар-Ола, 1960.

КЫЗЫТСЕ МАРИЙ ЛИТЕРАТУРЫН ВИЯНМЕ ОЙЫРТЕМЖЕ (7 шагат)

Обзор урок (1 шагат)

Кызытсе марий литературы ончыл проблеме семын айдеме да обществе, пагытын нравственный негызше дене кылдалтше йодыш-влакым радамлымыже. Тудын у теме, герой да жанр формо, психологизм дене пойдаралтмыже, философий сынже, калыкын тўняужмаш деке лишеммыже, публицистике йогынжо.

Прозын рӯдö жанр семын ойыртемалтмыже. Писатель-влакын марий калык илен толмо корнын «ош тамгаже-влак» деке мелын савырнымышт, тудын тўняумылымашыжым, шкешам калыплалтмыжым да кушмо амалжым шымлымышт, шочмо йылмын, культурын тачысе азапше да ончыкылыкшо нерген чон вургыжын шонкалымышт. Марий поэт-влакын мерсото да политике илыш деке посна тўткышышт, саманын сынжым, айдемын көргö тўняжым келгынрак почын пуаш тыршымышт. Поэзийын публицистике сынже, элгöргысö илыш йогыным у семын аклаш ўжмыжö. Поэзийыште у сылнештарыме йöн, стиль да жанр ойыртем.

Драматург-влакын у темым да сылнымут формым кычалмышт. Нунын мер-политике илышын ситыдымашыжым, төрсыржым тўжваке лукмышт, тудын вожшым почын ончыктымышт. Айдемым поро шўм-чонан, яндар шонымашан лияш, ар почеш илаш ўжмышт.

Кызытсе марий драматургийын калык историй, философий, мифологий да религий дене кылже. Сылнымут мастар-влакын традицийым у семын ончымышт.

Ю. Рязанцев. Илыш да усталык корныжо (1 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Ава шўм» («Тўня ўмбалне шарлыше балладе»)

Произведенийын идейный содержанияйже. Поэтын курымашлык «Ава шўм» темым шочмо калыкын шинчаончалтышыже, шижма-шыж гоч почын пуымыжо. Каласкалыше геройын (герой-рассказчик) аван көргывийже, куатше да келге ушыж дене кугеш-ныме кумылжо.

Произведенийын трагический пафосшо, чоңалтме да сылнылык ойыртемже.

М. Илибаева. Илыш да усталык корныжо (3 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Орина кова»

Повестыште кызытсе илышлан келшыше йодыш-влакым – ача-ава да икшыве, самырык да шонгыен-шамыч кокласе кылым – сўретлымаш. Поро (Орина кова) ден осал вийын (Пестай) ваштўкнымышт, кучедалмышт. Поро, сай ешын кумыкталтме амалже. Произведенийын драматический да трагический пафосшо, келге психологизмже.

Писательын фольклор да этнографий материалым устан кучылтмыжо. Произведенийын сылнылык ойыртемже.

С. Эсаулова. Поэт нерген ой (1 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Чодыра»

Марий чодыран шочмо кундемым иктешыше образше. Лирический геройын шочмо элым, тудын сылне пўртўсым жаплыме да йöратыме кумылжо.

Почеламутын сылнылык ойыртемже.

А. Васильев. Поэт нерген ой (1 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Мый йол ўмбалне пенгыдын шогем»

Поэтын кызытсе саман, илыш, поро ден осал, пиал нерген лудшым шонаш таратымыже, шочмо мландым, калыкым йöраташ, марий йўлам, тўвырам, пўртўсым аралаш ўжын возымыжо.

Почеламутын чоңалтмыже да сылнылык ойыртемже.

Шке семын лудаш да кангашаш (1 шагат)

М. Ушакова. «Авамын куэже».

мöнгыштö лудаш темлыме книга-влак

А. Александров-Арсак. Ёмыр кыл. – Йошкар-Ола, 1989.

В. Абукаев-Эмгак. Ойпого. – Йошкар-Ола, 2008.

А. Васильев. Ёшаныза. – Йошкар-Ола, 2007.

А. Иванова. Суксо вачўмбака вола. – Йошкар-Ола, 2009.

В. Изилиянова. Кавашке серыш. – Йошкар-Ола, 2009.

М. Илибаева. Кумыл. – Йошкар-Ола, 2003.

Г. Сабанцев-Ояр. Шўмсавыш. – Йошкар-Ола, 2008.

А. Тимиркаев. Валкиза. – Йошкар-Ола, 2012.

М. Ушакова. Умыло мыйым. – Йошкар-Ола, 2004.

Арво Валтон. Эстон сылнымут мастар нерген ой (1 шагат)

Лудаш да тунемаш

«Тиде ик илышетлан мо тыланет кўлеш»

Поэтын айдеме илыш пұрымаш нерген шонкалымашыже, курымла дене тургыжландарыше йодыш-влаклан вашмутым кычалмыже. Почеламутын философий сынже, чоңалтме ойыртмемже.

Ушеш тунемаш произведений-влак

А. Васильев. «Мый йол ўмбалне пентгыдын шогем».

С. Вишневский. «Пиал» (ужаш).

Н. Ильяков. «Опак Микита» (роман гыч келшыше ужаш).

Ю. Рязанцев. «Ава шўм».

С. Эсаулова. «Чодыра».

Литератур теорий да историй гыч сведений-влак

Литератур – мутобраз искусство.

- Сылнымут образ нерген шинчымашым келгемдымаш. Персонаж. Лирический герой. Литератур герой. Прототип. Тўн да второстепенный персонаж-влак. Литературышто курымашлык теме-влак.

- Сылнымутан литературышто илыш чын да авторын шонен лукмыжо.

- Литератур произведенийын содержанияже да формыж нерген шинчымашым келгемдымаш: тема, тўн шонымаш, пафос, проблеме; сюжет да композиций. Действийын виян толмыжо. Конфликт. Пейзаж. Портрет. Сылнымут деталь.

Автор-повествователь, каласкалыше герой. Авторын позицийже. Биографий, автобиографий, автобиографический произведений. Произведенийын вуймутшо. Эпиграф нерген умылымаш.

Литератур род да жанр-влак. Эпический жанр-влак: ойлымаш, новелк, эссе, повесть, роман.

Лиро-эпический жанр-влак: поэме, балладе, басне. Лирический жанр-влак: почеламут, моктеммур (ода), элегий. Драмым литератур род семын умылымаш. Драмын жанрже-влак: комедий, драме, трагедий. Почеламут дене во-зымо роман.

Тўн литератур направлений-влак: романтизм, реализм. Романтический герой.

Литературышто традиций да у сын (новаторство).

- Сылнымутан произведенийын йылмыж нерген умылымашым келгемдымаш. Диалог да монолог. Реплике. Ремарке. Повествова-тельын да герой-влакын йылме ойыртемышт.

- Сылнымутан произведенийыште сылнештарыме йўн-влак. Символ нерген умылымаш.

- Проза да поэзий. Почеламутым чонымы негыз: почеламутын размерже. Ритм, рифме, строфа нерген умылымашым келгемдымаш.

- Марий сылнымутын ойыртмемже да моло калык литератур де-не икгайлыкше.

Тунемше ий мучаште мом ыштен моштышаш

- Произведенийысе герой-влакын типичный сыныштым рашемден кертшаш.

- Жанр ойыртемым палышаш.

- Сылнымут образ да сылнымутан литератур, литератур характер да тип нерген умылымаш-влакым умылтарен кертшаш.

- Ушеш тунемме текст-влакым сылнын да устан каласкалышаш.

- Писательын ончыктым событий ден сўрет-влакым ушышто кучен каласкален кертшаш.

- Произведенийын сылнымут ойыртмемжым шотыш налын лон-чылышаш.

- Эпический, лиро-эпический да лирический произведений-влакым икте-весышт дене ойырен моштышаш.

- Произведенийын идейный содержанияжым, чоңалтмыжым, образ радамжым, йылме ойыртмемжым умылтарен сенышаш.

- Авторын позицийжым, герой да событий-влак деке тудын отношенийжым рашемден кертшаш.

- Произведений да герой-влак нерген шке шонымашыжым ойлен да возен кертшаш.

- Эпический произведенийым (але ужашым) тичмашын, кўчыкын, кўлешыжым ойырен каласкален кертшаш.

- Йодыш-влаклан кумда вашмутым, посна геройлан але герой-влаклан танастарыме сынан характеристикым пуэн моштышаш.

- Тематике да жанр икгайлык негызеш шочмо литературым руш да моло калык литератур дене танастарышаш.

- Лудмо произведенийлан (посна ужашлан) простой ден сложный планым ыштен сенышаш.

- Произведенийын идейный содержанияйжым да сылнымут тўняжым (тематике, проблематике, тўн шонымаш, пафос; сюжет, конфликт, чоңалтмаш, образ системе, авторын позицияже) лончылымо сочиненийым возен кертшаш.
- Шке семен лудмо але изобразительный искусство произведенийлан, герой ден событий-влаклан шке шонымым ойлен да возен сенгышаш.
- Изирак эпический да лирике сынан произведений-влакым тичмашын аклыме творческий пашам возен сенгышаш. Сылнымутышто мучаш марте шуйнышо («сквозной») темылан сочиненийым, нравственно-философский да публицистике снан сочинений-эссем возен моштышаш.
- Шкевужа лудмо произведенийлан, ончымо кинолан, спектакль-лан, телепередачылан аклыммутым возен кертшаш.
- Литературно-критический статья-влаклан конспектым да планым ыштен моштышаш.

9 класслан марий литератур ден календарно –тематический планирований (35 шагат)

Чылаже 35 шагат; арняште 1 шагат.

У темылан – 35 шагат, йылме лывыртыме пашалан – 2 шагат, класс деч ордыжто лудмашлан 1 шагат ойыралтыт.

Тунемме книга-влак:

1. «Марий литератур программе 5-9 класс», Йошкар-Ола, 2014.
2. «Марий литератур 9 кл.» учебник-хрестоматий, Йошкар-Ола, 2023
3. Ешартыш литератур_____

№	Урокын темыже	Шагат точ т	Урокын типше	Урок эртарыме йон	Тергыме йон	Тунемше палышаш/моштым аш	Монгыла н паша	Дате	
1.	Ончылмут. Марий сылнымутан литератур нерген умылымаш.	1	У темым тунеммаш	Мутланымаш, лудмаш	Сылнын лудмаш, каласкалыма ш	Марий сылнымутан литератур нерген умылымашым келгемдаш, произведений- влакым лудаш кумыландаш			
Яныш Ялкайн «Андрей Толкын»		6							
2.	Я.Ялкайнын илыш корныжо да творчеством.	1	У темым тунеммаш урок	Лудмаш, каласкалымаш	Викторина	Я.Ялкайнын илышыж да творческий корныжын познавательный значенийжым умылен налаш			

3.	«Андрей Толкин» повестын содержания. 1-5 ужаш-влак.	1	У темым тунеммаш	Лудмаш, каласкалымаш	Йодышлан вашмут	Повесть негызеш герой-влакын койыш- шоктышыштым пален налаш, сюжетын виянмыжым эскераш.			
4	Андрейын образше.	1	У темым тунеммаш	Беседе, лудмаш, творческий паша	Йодышлан вашмут	Андрейын положительный да типичный улмыжым рашемдаш			
5	Повестын моло образше- влак	1	У темым тунеммаш	Беседе, лудмаш, творческий паша	Йодышлан вашмут	Герой-влакым ойыртемаштым ужаш			
6	Иктешлымаш урок. <i>Литератур теорий: ойлымаш ден повесть, икгайлык да ойырте.</i> <i>Тема ден идей. Биографий ден автобиографий.</i> <i>Очерк.</i>	1	Иктешлымаш урок	Беседе, возымаш	Опрос	Сочиненийлан ямдылалташ			
7- 8.	Й.Л.П. «Андрей Толкин – положительный герой» сочинений.	2	Йылме лывыртыме паша	Беседе, каласкалымаш	Сочиненийым возымаш				
Константин Коршунов «Аксар ден Юлавий»				Лудмаш, танастарымаш, каласкалымаш	Йодышлан вашмут				
9.	К.Коршуновын илыш корныжо да творчестваже. «Аксар ден Юлавий» драмыже.	1	У темым тунеммаш, иктешлымаш	Беседе, лудмаш, творческий паша	Йодышлан вашмут, тест	Драматургын биографийжым палаш, драме нерген ушештараш			

10	Ялантайын образше.	1	Йылме лывыртыме паша	Беседе, каласкалымаш	Йодышлан вашмут	Тун геройын образшым чын умылаш			
11	Й.Л.П. Ялантай ден Курайын образыштым танастарыме характеристике	1	Канашымаш урок	Лудмаш, танастарымаш, каласкалымаш	Викторина	Кок турло князь-влакын образыштым танастарен мошташ			
12.	Юлавий – ныжыл поэтический образ.	1	У темым тунеммаш, Пенгыдемдымаш, иктешлымаш	Лудмаш, каласкалымаш, содержания почеш планым чонымаш,	Йодышлан вашмут, Тест,	Характеристикым пуэн мошташ			
13.	Аксар, Изерге, Тулбай – марий калыкын чолга эргышт.	1	Йылме лывыртыме паша	Канашымаш, планым чонымаш	Сочиненийым возымаш	Чолгалыкыштым, луддымылыкыштым эскераш.			
14.	Удырамаш-влакын илышыште верышт (Эчавий, Тойвий, Йылдавий)	1	У темым тунеммаш, Пенгыдемдымаш, иктешлымаш	Лудмаш, содержания почеш каласкалымаш	Йодышлан вашмут	Удырамаш обра-влакым чын умылаш			
15.	Й.Л.П. Сочинений	1	Икшлымаш урок	Диалог дене лудмаш	Сылнын лудмаш	Термин-влакым палаш, ойырен мошташ.			
16	Й.Л.П. Сочинений	2	Йылме лывыртыме урок	Каласкалымаш, текст дене паша	Йодышлан вашмут				
Никандр Ильяков «Опак Микита»									
17	Н.Ильяковын илыш-корныжо да творчествыже.	1	У темым тунеммаш,			Писательнын биографийжым палаш			
18.	«Опак Микита» романын	1	У темым тунеммаш	Сылнын лудмаш,	Йодышлан	Романын сюжетшым, герой-			

	темыже, идеяже.			каласкалымаш	вашмут,	влакын койыш-шоктышыштым эскераш			
19.	Опак Микитан образше.	1	Йылме лывыртыме паша	Канашымаш, планым чонымаш	Опрос	Опак Микитан чон моторлыкшым ужуш мошташ			
20	Сидыр Опакын образше.	1	У темым тунеммаш	Каласкалымаш, текст дене паша,		Микитан ачажын образшым умылаш			
21	Праско – тыглай марий удырамаш.	1	Канашымаш урок	Каласкалымаш, танастарымаш,	Йодышлан вашмут,	Удырамашын образшым моштен суретлымым ужаш			
22.	Класс тушман образышт.	1	У темым тунеммаш, Пенгыдемдымаш,	Каласкалымаш, текст дене паша	Сылнын лудмаш,	Тушман-влакын осал тусыштым ужын мошташ			
23	Й.Л.П. сочинений.	2	Йылме лывыртыме паша	текст дене паша,	Сочиненийым возымаш				
24	«Онтон Йыван» ойлымаш.	1	У темым тунеммаш	Текст дене паша	Сылнын лудмаш	Ойлымашын содержанияйжым сайын палаш			
Семен Вишневский «Пиал»		6							
25	С.Вишневскийын илыш-корныжо да творчествыже	1	У темым тунеммаш, пенгыдемдымаш, иктешлымаш	Текст дене паша, шкевуй паша, беседе	Сылнын лудмаш	Биографияйжым палаш			
26	«Пиал» поэмын темыже, идеяже.	1	У темым тунеммаш	Текст дене паша, шкевуй паша, беседе	Содержанийым каласкалымаш	Поэмын содержанияйжым чын умылаш			
27	Мария Илибаеван творчествыже..	1	У темым тунеммаш	Текст дене паша	Сылнын лудмаш	Содержанийым чын умылаш			

28	«Орина кова» повестьын содержанийже	1	У темым тунеммаш	Текст дене паша	Сылнын лудмаш	Содержанийым чын умылаш			
29	Орина кован образше	1							
30	Тергыме паша	1							
31	Ю.Рязанцевын творчестваже. «Ава шум» балладе.	1	У темым тунеммаш	Беседе, текст дене паша	йодышлан вашмут				
32	Иктешлымаш урок	1	Иктешлымаш урок	беседе					
33	Тергыме паша	1							
34	Проектым аралымаш	1							